

Akademija *za gledališče, radio, film in televizijo*

Univerza v *Ljubljani*

GLEDALIŠKA IN RADIJSKA REŽIJA

GLEDALIŠKA REŽIJA

ŽIGA DIVJAK

Hlapec Jernej in njegova pravica

Magistrsko delo

Mentor:

red. prof. Jernej Lorenci

Ljubljana, 2023

Podatki o magistrskem delu

Ime in priimek: Žiga Divjak

Naslov magistrskega dela: Hlapec Jernej in njegova pravica

Kraj: Ljubljana

Leto: 2023

Število strani: 78

Naziv visokošolske ustanove: Univerza v Ljubljani, Akademija za gledališče, radio, film in televizijo

Program in smer študija: Gledališka in radijska režija, Gledališka režija

Mentor: red. prof. Jernej Lorenci

Jezikovni pregled: Nina Strmole

Povzetek

V magistrski nalogi *Hlapec Jernej in njegova pravica* opišem način dela in ustvarjalne postopke, ki so me vodili pri ustvarjanju besedila *Hlapec Jernej in njegova pravica* in režiji predstave. Začnem z analizo Cankarjevega *Hlapca Jerneja* in predstavim svojo odločitev, da se namesto uprizarjanja originalnega besedila raje odločim za snovanje avtorskega projekta. Mesto *Hlapca Jerneja* v naši predstavi prevzamejo sodobne prekarke in prekarci, agencijske delavke in delavci ter delavci ujeti v sisteme pod-pod-podizvajalcev. Besedilo predstave temelji na terensko nabranem dokumentarnem gradivu, ki je potem oblikovano v dramsko besedilo. V nalogi opišem postopke pridobivanja materiala, specifične terenskega dela in konceptualne smernice, ki so me kasneje vodile pri oblikovanju končnega dramskega besedila. Režijski koncept (zasnova) uprizoritve sestoji iz pripovedovanja in fizičnega izčrpavanja. V nalogi pojasnim odločitev za te prijeme in postopke, ki so me vodili pri delu z igralci in oblikovanju končnega izdelka. Predstavim dileme in pomisleke, ki se pojavijo ob gledališkem oblikovanju materiala, ki izhaja iz resničnega življenja, iz usod družbeno marginaliziranih skupin, ter povzamem, zakaj je pomembno, da v gledališču tematiziramo tovrstne vsebine.

Abstract:

In my master thesis *Servant Jernej and His Rights*, I describe the method of work and the creative processes that led me to the development of the text *Servant Jernej and His Rights* and to the direction of the performance. I start with an analysis of Cankar's *Servant Jernej and His Rights* and present my decision to create an authorial project rather than perform the original text. In our performance, the place of *Servant Jernej* is taken by contemporary precarious workers, agency workers and workers trapped in sub-sub-sub-contractor systems. The text of the play is based on documentary material gathered in the research on the ground, which is then shaped into a dramatic text, in the thesis I describe the processes of material acquisition, the specifics of the fieldwork and the conceptual guidelines that later guided me in the creation of the final dramatic text. The directorial concept of the performance consists of narration and physical exhaustion. In this thesis I explain the decision to adopt these

approaches and the processes that guided me in working with the actors and shaping the final product. I present the dilemmas and concerns that arise when theatrically designing material that is based on real life, on the fates of socially marginalised groups, and summarise why it is important to thematise this kind of content in theatre.

Ključne besede

dokumentarno gledališče, avtorski projekt, Hlapec Jernej, delavske pravice, režija, Cankar, prekarnost.

Key words:

documentary theatre, authorial project, Servant Jernej And His Rights, workers' rights, directing, Cankar, precarity.

Kazalo vsebine

<i>1 Uvod</i>	6
<i>2 Dramsko besedilo Hlapec Jernej in njegova pravica</i>	8
<i>Kolofon predstave</i>	44
<i>3 Cankrajev Hlapec Jernej</i>	45
<i>4 Od hlapca do prekarca</i>	51
<i>5 IPS</i>	61
<i>6 Čistilke</i>	64
<i>7 Gradbeni delavci</i>	66
<i>8 Avtoprevozniki</i>	69
<i>9 Prekarci vseh dežel ...</i>	71
<i>10 Mi in oni</i>	72
<i>11 Zaključek</i>	76
<i>12 Viri in literatura</i>	77

1 Uvod

»Prekarnost je tisti tukaj in zdaj, v katerem preteklosti morda ne vodijo v prihodnosti.«

– Anna Tsing Hauptman

S predstavo *Hlapec Jernej in njegova pravica* sem se začel ukvarjati na predlog Primoža Viteza. Vitez je v tako imenovanem Cankarjevem letu (letu stote obletnice njegove smrti) vodil projekt treh akademij, v katerem so se tri umetniške akademije ukvarjale s to najbolj dovršeno Cankarjevo povestjo. Kot velikega ljubitelja Cankarja me ni bilo težko prepričati. Oblikoval sem koncept, ki je temeljil na sodobnem branju *Hlapca Jerneja*, ohranjal ga je takšnega, kot je na ravni besedila, v interpretativnem smislu pa sem želel izpostaviti preobrazbo Jernejeve ideje, ki je v dvajsetem stoletju prepotovala dolgo pot od avantgarde do nostalgije. V času, ko je Cankar pisal povest, je bila ideja, da sadovi dela pripadajo tistemu, ki je delal, in ne lastniku proizvodnih sredstev, avantgardna. Vsi obravnavajo Jerneja, kot da je znorel, pa vendar je v njihovi negaciji njegove pravice moč slutiti vsaj kanček strahu, kanček zavedanja, da morda tak čas resnično pride. Iz današnje perspektive, oziroma perspektive, ko je prvotni koncept nastal, pa postane njegovo prepričanje, da je pravica nad pravom, da »je jablana tistega, ki jo je zasadil in cepil, in ne tistega, ki jo je otresele« (Cankar ni str.) skorajda nostalgичno prepričanje iz nekih preživetih časov. Časov, ki so nam sicer mnogo dali, a jih je neizprosni neoliberalizem požrl. Neoliberalizem, ki se smeje »naivnemu« prepričanju, da je svet lahko urejen bolj pravično. Predstava je bila zamišljena kot nekakšno izčrpavanje, smešenje starca, kot nosilca neke že preživete, na videz mrtve ali vsaj umirjajoče ideje, ki pa v nekem trenutku ponovno zaživi in postane še vedno nevarna in celo prevzame vajeti. Bolj kot sem se pripravljaj, bolj se mi je zdelo, da moram Cankarja poslušati, ne pa ga uprizoriti. Močno sem čutil, da so časi interpretacije mimo, zazdela se mi je tako nemočna, nekako kastrirana ... Ugotovil sem, da moram vzeti Cankarja za mentorja, ne pa kot avtorja besedila, ki ga bomo dobesedno uprizarjali. Potrebno je bilo ponoviti Cankarjevo gesto, kričati, da odnos hlapec – gospodar še vedno ni presežen, kričati onkraj splošne floskule, vse je isto, nič se ni spremenilo. Ogromno se je spremenilo in še zdaleč ni isto, pa vendar se prenekatera prekarka ali prekarec lahko počuti kot hlapec, predvsem pa se lahko poistoveti z občutkom, da po letih garanja ne more pokazati sadov njenega oz. njegovega dela. Da po vsem tem garanju

ostane samo izmučeno telo in neuresničene sanje. Povezave med družbo, urejeno po principu gospodar – hlapec, in trenutno vseprisotno prekarizacijo so postajale z vsakim dnem priprave bolj očitne. Med razmišljanjem o smotnosti uprizarjanja originalnega *Hlapca Jerneja* sem prebral takrat objavljeni članek Luke Lukića o IPS delavcih v Luki Koper. Opisana brutalnost izkoriščanja me je kljub rednemu spremljanju in posvečanju tematiki presenetila. Odločil sem se, da bomo ustvarili avtorski projekt, ki bo nekakšen hommage Cankarju, hommage njegovi jasni postavitvi na stran delavca. Z željo po poglobitvi načina dela, ki sem ga razvil v rezidenčnem projektu Nove pošte, ki je vseboval preplet terenskega, raziskovalnega in novinarskega dela ter snovalnega gledališča, sem se podal v ustvarjalni proces, ki me je globoko zaznamoval, tako osebno kot profesionalno. Tovrstni način pridobivanja uprizoritvenega materiala je postal stalnica ozrioma pomemben del moje ustvarjalne poti.

2 Dramsko besedilo *Hlapec Jernej in njegova pravica*

ŽIGA DIVJAK:

HLAPEC JERNEJ IN NJEGOVA PRAVICA

»Ne govorim o usmiljenju, o odpuščanju nič - o pravici govorim!« (Cankar)

1, 2, 3 - delajo, delajo in delajo, pred našimi očmi se izčrpavajo in med tem govorijo.

1: z vagona na parkirišče
2: s parkirišča v garažo
3: z garaže na terminal
1: s terminala na ladjo

2: iz ladje na terminal
3: s terminala v garažo
1: iz garaže na parkirišče
2: s parkirišča na vlak

3: iz vlaka na vlačilec
1: z vlačilca v skladišče
2: iz skladišča v skladišče
3: s kupa na kup
1: s kupa v kontejner
2: kontejner na kontejner
3: kontejner na vlačilca
1: z vlačilca na terminal
2: s terminala na ladjo

3: jaz delam v Luki 12 let pa nisem luški
1: jaz delam v Luki 17 let pa nisem luški
2: jaz delam v Luki 5 let pa nisem luški

3: delam kot izvajalec pristaniških storitev - IPS. nas je tolk kot je luških, sam da smo mi zunanji izvajalci njihovega dela. nas ne zaposlijo, ker nas kao rabijo samo kadar je več dela, ne vsak dan in ne za polni delovni čas. nas je pa več kot tisoč in delamo dvesto do tristo ur mesečno pa nas vseen ne zaposlijo.

1: iz ladje na vlačilec
2: iz vlačilca v skladišče
3: iz skladišča v skladišče

- 1: iz kupa na kup
- 2: iz kupa na tovornjak
- 3: iz kupa na vlak

- 1: jaz nakladam za Luko pa nisem luški
- 2: jaz razkladam za Luko pa nisem luški
- 3: jaz vozim za Luko pa nisem luški
- 1: jaz natovarjam za Luko pa nisem luški
- 2: jaz raztovarjam za Luko pa nisem luški
- 3: jaz tovorim za Luko pa nisem luški
- 1: jaz nalagam za Luko pa nisem luški
- 2: jaz odvažam za Luko pa nisem luški
- 3: jaz dovažam za Luko pa nisem luški

2: zaposlen sem pri firmi od gazde, in ta firma dela naprej za Luko. seveda sem na minimalcu in, če hočem nekak prežvet, moram nabijati nadure. 3,8 eura na uro, zdej pa zračuni kolk rabiš, da prideš do približno normalnega. v praksi to pomeni, da delam isto delo kot luški samo, da sem plačan dvakrat al pa trikrat manj, odvisno kaj delam. luški dela tam 160–180 ur na mesec, jaz 250–300. isto delo, isti vlačilci, isto znanje, vse isto.

- 1: januar 292 ur,
- 2: 267 ur,
- 3: 288 ur
- 1: februar 248,
- 2: 253,
- 3: 236 ur
- 1: marec 280,
- 2: 290,
- 3: 320 ur

1: nikol ne veš, kdaj boš delal, ne kolk boš delal. gazda vsak dan pošlje sporočilo, če delaš in kdaj delaš nasledji dan. včasih je to med šihom, včasih pa zveš tud ob osmih, devetih zvečer, da delaš takoj zjutri ob šestih.

3: Luka je mela v tem polletju 35 milijonov čistga dobička. in so mel neko sejo in so spet obljubil da nas bojo zaposlil. jaz jim to nič več ne verjamem. vsakič, ko se o tem govori, obljublajo pa obljublajo pa pol nič. to kar pa zdaj delajo, je pa sploh svinjarija, koga pa jemljejo? letos naj bi jih 300 vzel. marca so objavil 70 mest pa se jih je 2500 prijavilo. in koga so vzel? med vsemi temi mladimi, koga pa bojo vzel? nas, k smo tle že deset al pa petnajst let? k smo že totalno ... al nove? sveže? ni težko ugant, ne.

1: če je ladja natovorjena prej kot je predvideno, je to dodaten zaslužek za Luko. dispatch. zato hitimo

1: iz vlaka na vlačilec

2: z vlačilca v skladišče

3: iz skladišča v skladišče

1: s kupa na kup

2: s kupa v kontejner

3: kontejner na kontejner

1: kontejner na vlačilca

2: z vlačilca na terminal

3: s terminala na ladjo

1: z ladje na vlačilec

2: z vlačilca v skladišče

3: iz skladišča v skladišče

1: s kupa na kup

2: s kupa na tovornjak

3: s kupa na vlak

2: Nika, moja hčerka, je mela rojstni dan, 8 let je stara. smo bli zmenjeni, da gremo danes v Ljubljano, na sprehod po mestu, na sladoled, pol pa v Kolosej na film - Neverjetni drugi del. zadnjič je na TV-ju enko gledala pa ji je blo tolk všeč, da sem ji obljubil, da za rojstni dan gremo pa dvojko gledat. ful je bla vesela. zvečer sem dobil sporočilo, da delam naslednji dan. sem takoj klical gazdo, da sva zmenjena, da če je pozabu, da res ne morem, da sem ji obljubil da jo peljem, da ji to res velik pomen. je rekel da mu je žal ampak, da me res nujno rabi. od devetih do devetih. nisem mel druge, sem moral it delat. Nika je razumela, ni bla jezna. nič ni zamerla. sam sem jo vidu ... po štirih urah smo ladjo končal in me je gazda kr domov poslal, da je konc, da ni več dela. pisanih sem mel dvanajst ur in pol sem bil po štirih urah doma. žena in Nika sta ble pri babici, tam so praznoval. jaz sem bil pa sam doma. nisem jim upu javit, da sem že konec. da zarad štirih ur nismo šli v Ljubljano, da zarad kurčevih petnajstih eurov nismo mogl skupi praznovat njenga rojstnga dneva. in sem visu doma in čaku na sms od Gazde. če bom delal? ne bom delal?

1: April 970 eurov

2: Maj 1100 eurov

3: Junij 800 eurov

1: tud, ko ne delaš, nisi zares prost, ker skoz gledaš na telefon in čakaš, če te bo slučajno poklical. ker se zgodi, da te pokliče na dan, ko nisi pisan pa ti reče, da delaš čez eno uro. in nimaš druge, se morš oblečt pa it. ga ne zanima, če maš druge plane, če si kje s famijlo. če se mu slučajno ne javiš al pa mu rečeš, da ne moreš, te pol ne bo klical še en teden. te da mal na hladno, da mal razmišliš, če rabiš delo al ne. in, ko ti tko fali ur, par dni, da ti ne da delat, se to na konc mesca pozna, je že kr problem.

3: z vsemi temi nadurami prideš tudi do jurja dvesto, jurja tristo. pa lahko vsaj prežviš. kje boš še tolk zaslužu za fizično delo? nadure ti itak piše kot prevoz al pa dnevnic, al dobiš pa kr v kuverti minus 10%. če nas ne mislijo zaposlit, pol je bolš, da nas vse skupi pustijo na mir. in, če nam bodo zdey poslal inšpekcije pa, da ne bomo mogl več klanfat teh ur, pol pa ne vem kako bomo prežvel? ker kaj naj? jaz si ne morem privoščit da ne bi delal 300 ur. jaz se nimam časa ukvarjat s tem, kaj bo jutri, nimam jaz tega luksuza, da bi lahko pazu na svojo hrbtenico,

pa na kolena, na pruh ... ne gre. kaj pa mi bo zdrav hrbet, če ne morem tamaumu nove šolske torbe kupit?

1: na kavi smo plačani 96 centov za tono preložene kave

2: delamo trije

3: en na viličarju

1: dva na vrečah

2: 32 centov na osebo

3: v kontejernju je 26 ton kave

1: 430 vreč

2: vreča ma 60 kil

3: 9 eurov na kontejner

1: za 430 vreč

3: če hočeš jest, moraš hitet

2: boleče je, ko leta in leta delaš z ljudmi na istih mašinah pa so oni trikrat bolj plačani kot ti. boleče je, ko gledaš kakšno življenje bi lahko živel, kaj bi si lahko privoščil, kam bi lahko šel ... ker oni delajo za 2300, 2500 eurov, ti pa za 900. oni so zaščiteni. oni so varni. oni so luški, oni so Slovenci ... ti si pa Bosanc na IPS-u.

1: to prvo leto morš zdržat, pol je lažje. pol si lahko poiščeš kej bolšega. to leto je pa tvoje delavno dovoljenje vezano na delodajalca in nimaš druge kot, da zdržiš, ker če greš al pa, če te odpusti, pol je konc. pol lahko rečeš samo še adijo Slovenija, adijo Nemčija ... sej mam samo še štiri mesce, potem pa ... prost dostop do trga dela ... ker tega se pa ne grem več, ma ni šans. to leto bom zdržal, tko sem se odločil, tko bo ... so pa ... uno res so pizde no. kaj vse je on men v Bosni obljubljal. 1500 bruto plača, 1200 dobiš neto garant. nisem vidu jaz več kot 900 eurov, teh osem mescev, pa delam tud po 270 ur. vse bo urejeno, papirji, stanovanje za 100 eurov. vse. sej mi je blo zlo kmal jasno kje smo, že na poti sem. jaz sedim na busu, nekje na pol poti, sred Hrvaške, mi zvoni telefon - gazda. eto, jaz mu rečem vse ok, sem že na busu, zvečer sem v Kopru. me vpraša, če mam koga v Kopru. jaz rečem, da ne.

3: ja, kje boš pa spal?

1: kako to misliš?

3: ja kje boš spal, maš to zrihtano? maš kam za it?

1: kako, če mam zrihtano ... sej si mi ti obljubu, da mi boš zrihtu stanovanje.

3: kaj? nisem jaz teb nič obljubu.

1: kako nisi?

3: ne ne, neki me nisi razumu ...

1: in so me dal v hostel za 20 eurov na noč, sicer stane 16 ampak gazda mi je gladko računal 20. jaz naj bi tle vozu vlačilca, mam izpit za kamion vse te papirje za EU, no, vlačilca do zdej še videl nisem ... delam na raznih terminalih, od sipkega, les, generalni, vse. skoz so neke mučke. recimo, jaz mam manjšo urno postavko kot ostali. pa ga vprašam kako je to, da sem manj plačan kot ostali, pa pravi, da je to pač politika firme, da si prvo leto manj plačan, ker so mel stroške s tabo. kakšne stroške? junija je pršu do mene in mi reku, da letos ne dobim regresa.

3: sej si šele par mescev tuki. jaz ti ga bom sicer izplačal ampak ti boš šel pa ga boš dvignil in mi ga vrnu v gotovini, jasno?

1: prvo leto si pečen, nimaš kej.čim se mal pobuniš že grožnje, da boš letel. jaz sem si rekel, da bom to zdržal in ... bom. zdej en dan pa pride spet do mene pa reče, da me bo prestavu na vlačilca, in jaz uno, super, končno. pa pravi, da morm pa prej tole podpisat in mi da v roke pogodbo. in tam not piše, da moram, če dam odpoved prej kot v treh letih plačat 5000 eurov. sem si mislu zdej pa dost tega, sem mu rekel, da jaz to ne mislim nič podpisat. je rekel prov, pol pa tud vlačilca ne bo. in zdej sem vsak dan na generalnem. najbolj zajebanem terminalu. vsake tolk, ko me vid mi od daleč pomaha s pogodbo pa s kulijem. pizda. še štiri mesce.

3: dobil sem plačilno listo za prejšn mesec in mi je manjkal dvajset ur. mi smo pa ta mesec v tej ta zajebani vročini, na vagonih delal. in je bla skoz panika, skoz se je mudil, disponent se je sam dru na nas, da zuni čakajo še trije vlaki. res so nas gnal ... niti za pit nam niso v miru dal ... in sem šel do njega, in sem reku da če mi ne plača tistih 20 ur, da ga bom prjavu, da ga bom tožu. neki časa je bil tih. pol me je pa posedu na stol nasprot njega, pa je vzel v roke svoj

mobitel in me vprašal če vem kolk cifer ma on v tem telefonu? jaz sem ga gledu. nisem razumu kaj on hoče. Pol mi je pa reku da če samo še enkrat pomislim, da bi ga prjavo, al pa tožu, v življenju več ne bom delal v Sloveniji. Ne v Luki, ne v gradbeništvu, ne v malariji ... niti v pekarni.

1: vozimo

2: vozimo

3: vozimo

(se ponavlja, vse tiše)

1: avtomobilski terminal, 12 urna nočna izmena, od 6ih do 6ih, 18 dni zaporedoma.

(se nadaljuje tiho)

vozimo

vozimo

vozimo

2: v tej vročini, skoz ena in ista pot, se ti zgodi, da voziš in naenkrat rata vse isto, cesta, železnica, parkirišče, avto pred tabo, avto za tabo, naenkrat postane vse bolj belo, rahlo zamegljeno, oči se ti začnejo zapirat in ne smeš, res ne smeš, ne, ne, ne bom zaprl, pomežiknem in sam za sekundo podaljšam ...

1: lani je blo prijavljenih 59 nesreč v Luki.

3: kolk je blo šele neprijavljenih.

2: pride varnostnik in poskrbi da te odpeljejo na ulico pred Luko in šele tam pokličejo rešilca
- kao, ni se zgodil v Luki, ni se zgodil na delovnem mestu.

1: šestnajst let, dan za dnem, v vročini, v mrazu, v dežju, v vetru, za vikende, za praznike, delaš v Luki kot IPS. in potem se prijaviš na razpis za službo in te tam štiri ure drkajo z nekimi psihološkimi testi. štiri ure. pa ljudje pa mi smo pristaniški delavci. mi smo fizični delavci, mi robo nalagamo. kakšni psihološki testi? in potem na teh testih ugotovijo, da nisi primeren za to službo, nisi primeren za delo, ki ga že šestnajst let opravljaš. in te ne zaposlijo. in naslednji dan ob 6.00 vstopiš v Luko in tako kot že šestnajst let, delaš delo za katerega od včeraj veš, da nisi primeren, da bi ga opravljal. in, ker zaradi pritiskov in pritožb IPS-i ne delamo več 12 urnih izmen, ob 17.30 zaključiš svojo, ne dvanajst ampak enajst in pol urno izmeno.

1: z vagona na parkirišče

2: s parkirišča v garažo

3: z garaže na terminal

1: s terminala na ladjo

2: iz ladje na terminal

3: s terminala v garažo

1: iz garaže na parkirišče

2: s parkirišča na vlak

3: iz vlaka na vlačilec

1: z vlačilca v skladišče

2: iz skladišča v skladišče

3: s kupa na kup

1: s kupa v kontejner

2: kontejner na kontejner

3: kontejner na vlačilca

1: z vlačilca na terminal

2: s terminala na ladjo

3: iz ladje na vlačilec

1: iz vlačilca v skladišče

2: iz skladišča v skladišče

3: iz kupa na kup

1: iz kupa na tovornjak

2: iz kupa na vlak

2: kolega mi je reku da pozna človeka k te za pet tisoč evrov spravi not, da te zaposlijo. zdej naslednji mesec bi naj bil nov razpis. razmišljam, če bi si mogoče probu kje sposodit pa da končno že enkrat ...

3: sej te noben ne sili, da delaš tolik ur. lahko maš normalno osem ur pa kolk je, je. lahko pa pač stisneš, se mal potrudiš pa neki zaslužiš. če prekoračiš ure na svojem imenu, delaš pod drugim imenom pa je.. in pol te sidikalisti o osmih urah, da samo smo odgovorni. sej delovska pravica je tud da neki zaslužiš. in tko se kr da zaslužiti, tud dobrga jurja na mesec. zame je vsaka ura tle, ko ne delam, zgubljena ura, je minus. sej ne bom dolgo tko, to je sam začasno, da mal zaslužim. ne bom jaz večno tle. brez skrbi, mam jaz plane.

1: cajt pa gre

2: denar je sam za sproti.

1: in kar naenkrat si star 45 in nimaš nič, razen zjebanga hrbta pa obraz šestdesetletnika.

2: in naenkrat je osem ur ogromno

1: in vreča je naenkrat težka

2: in kontejner je večji

1: in lopata je štorasta

2: in vročina je neznosna

1: in prahu je vse več

2: in težko se diha

1: in veke so težje

2: in prsti so počasnejši

1: plača pa ista

2: in z osmimi urami pač ne gre

3: in en dan slišiš mlajše kolege kako govorijo, da je tatar počasen, da morjo oni delat na mest njega. In se odločiš, da jim boš pokazal. po deseti uri dela na vročini, splezaš na kontejner, vežeš gurno, in stopiš malo bliže, da zategneš, ne vidiš dobro, stopiš še malo bliže da bi zategnil in stopiš korak nazaj ...

stopiš v prazno.

2: in padeš s štirih metrov.

3: težek zlom noge.

1: dobiš bolniško.

2: bolniška mine.

1: ti pa ne moreš delat.

2: počasen si.

1: noga ne uboga.

2: boli.

1: greš na komisijo za invalidsko upokožitev.

2: zavrnjeno.

1: gospod sej lahko delate kaj drugega. kaj malo manj fizično napornega. recimo kaj z računalniki.

2: se spoznate kej na računalnike?

1: pritožiš se.

2: podaljšajo bolniško za štirinajst dni.

1: kaj potem? kaj bo gazda z napol invalidnim delavcem?

2: ampak ti imaš plan. teb ni problem delat po 12 ur, 7 dni na teden, tako vsaj kaj zaslužiš. to je itak samo začasno.

1: ker ti imaš plan!

3: nisem luški, ker se nikomur ne izplača, da bi bil luški. ker jaz naredim za dva luška, ker nikogar ne zanima kolk ur morm delat, da normalno preživim, ali grem na dopust, ali dobim regres, ali imam čas za malco, ker mi ne rabimo dodatkov za nočno delo, ne za nedeljsko delo, ne za delo med prazniki, ker nam lahko z danes na jutri povedo kdaj delamo in kje delamo, ker mi lahko delamo po dvanajst ur, ker nam lahko nadure plačujejo na roke, ker nas lahko zavržejo ko zbolimo, ker nas lahko odpišejo, če se poškodujemo, ker mi smo potrošni material. mi nismo luški, mi nismo niti ljudje. luške se pelje v novih črnih kombijih nas v starih razbitih, ker mi smo umazani, opravljamo umazan posel, mi ne rabmo garderobe, ne zaščitne obleke, mi lahko delamo v dežju, luški ne morejo, mi lahko delamo v burji, luški ne, mi ne rabimo počivat, nas ne moti mraz, ne vročina, mi lahko delamo ure brez vode in cigaret, nas nič ne ovira, mi nimamo nič proti, če delamo vse vikende in praznike, ker mi nimamo družinskega življenja, mi nimamo drugega življenja. mi živimo zato, da delamo. živimo da delamo za Luko pa nismo luški.

1: čistimo

2: pometamo

3: pomivamo

1: brišemo

2: drgnemo

3: spiramo

1: poliramo

2: praznimo

3: odnašamo

1: prinašamo

2: zalivamo

3: odlivamo

1: sesamo

2: pospravljamo

3: hitrej!

(se ponavlja vse hitreje, dokler se ne zapletejo)

3: natančneje!

1: počutim se, kot ne vem, kakšna tenis žogca, k skozi šiba iz ene stani na drugo pa jo, ko je na eni strani, na vso moč nabijejo na drugo pa nazaj, pa spet tja pa nazaj. na eni mi nabija ritem, kvota, čas, da je treba hitet pa divjat in morem tisto, kar sem včasih nrdila v osmih urah, zdej nrdit v dveh. na drugi strani pa kaj ni najboljše, kje je še prašno, kje so sledi. pol časa se derejo name, da nisem dost hitra, pol časa pa da ni dovolj natančno počiščeno. istočasno sem prehitra in prepočasna. ne vem, če si predstavljate ampak, ko ti vstopiš v pisarno in točno veš, da se ne bo izšlo, al bo šlampasto spucano al pa ti bo vzel preveč časa. in ko zaslišiš kako se delovodja dve pisarni pred tabo že dere, da je treba hitrej ...

3: gremo, gremo hitrej!

1: ne vem. res me prime, da bi kr vrgla vse po tleh pa kr šla.

3: gremo, gremo, ne mi spat. normo je treba doseč!

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: gremo, gremo do enih je treba končat, čaka naslednja lokacija.

2: včasih je blo neko veselje, smo bli kolektiv. pa si delala sam na enem mestu al pa, ne vem, mogoče v šoli pa še v vrtcu, ampak to je bla ista ustanova pa si poznala ljudi. pa je blo neko veselje. včasih sem čist vse učence po imenu poznala, pa sem jih gledala kako so pikci mali

gor rastl. pa sem v prvem razredu za njimi marmelado čistla pa gres, pol pa v devetem pa čike pa tako ven iz wc-ja vlekla. pa ti učitelj, to si vedla komu pucaš ko si kabinete čistle. pa ti bil kak učitelj mal bolj simpatičen pa si še posebej lepo počistla njegovo pisarno. pa so ljudje to opazili, pa so bli veseli. se spomnem, da je mel profesor Žibert celo tako polico teh še ful starih preparatov v kozarcih in to so bli naloženi gor, od ne vem še kdaj. in enkrat sva si s kolegico vzela dve uri pa sva to pobrisala, pa počistle. so se kr svetli gor na polici. kako je bil vesel nasledn dan. je prov pršou tam k nam v sobco zadi, k smo jo včasih mele, pa se je zahvaljeval, še kavo je prnesu ... takrat se mi je nekak zdel pomembno to, kar sem počela. je mel nek smisel. zdej v tem čistilnem servisu, to pa sam kako čim hitrej in čim več čez pa, da bo nekak sprejemljivo.

3: gremo, gremo! ponedeljek, sreda, petek pisarne, poslovalnico in hodnik vsak dan.

2: lekarna, zavarovalnica, banka, občina, davčna.

1: elektrarna, vrtec, šola.

3: gremo, gremo ... jaz moram naredit RVC - razliko v ceni, njih gor nič drugca ne zanima kot dobiček. in pol se zgodi da kakšen naročnik še spusti ceno in komercijala vzame posel in pravi, da je denarja manj, men pa kot delovodji naroči, da mora RVC ostati isti. kako? kje nej še odrežem? in pol nimam druge kot, da jim še zvišam kvoto.

1: ne morem ...

3: moraš!

1: ne morem

3: moraš!

3: in sem skoz vmes. pritisk iz ene in iz druge strani. njih gor pa nič ne zanima, oni mi samo rečejo, da mi nismo socialna ustanova.

3: ne gre ...

2: potem pa nasvidenje, na zavodu je polno takih, ki bi z veseljem ... normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč!

1: in pol pa pride dan, ko pa ... pred tabo je 14 učilnic, 10 pisarn, hodniki, zbornica, 4 je wcji. in ne gre. vse te boli in ne gre. ko smo ble še zaposlene v šoli, je bla kvota 900 kvadratnih metrov, zdej, zdej je skor trikrat več, 2400. in to ni normalno. to res ni normalno in to se ne da. in ti pride res tak dan, ko ...in si sam tam sred teh velikih praznih hodnikov, kjer ni nikjer nobenga, včasih nas je blo skor trideset zdej pa, ko so take norme nas ni niti deset in si praktično čist sam. in ta tišina, in tema in te neskončni hodniki ... v glavi ti pa že dela ... dej, hitrej, hitrej morš, ne bo ti ratal ... morš ... pa vse te boli, hrbet, vrat, ... in te začne, tle te začne stiskat ... ni dobr to ... za psiho ... ni to ...

3: jaz mam eno punco k ma sedem lokacij pa vseno ne zbere osem ur.

2: ob sredah sem za pol ure v Triglavu, 100 kvadratov za pol ure. sej ni šans. zmeri podaljšam. in takih lokacij mam šest. pa ji rečem, dejte me že za osem ur vzet. pa mi reče: le tko naprej pa te mogoče drugo leto res vzamemo.

1: proti koncu tedna, četrtek, petek, ko res ne morem več, mi pride mož pomagat, za zadnji dve uri, da nekak zaključva. da doseževa normo ...

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

2: naša osnovna plača je tolk nizka, da nam dajo dodatek, da pridemo do minimalne plače. tko, da ni važno, če delaš nočne, praznike, nedelje, deljen čas ... nikol ne dobiš več kot minimalno plačo, sam tist dodatek zmanjšajo. najbolj ponižujoče od vsega pa je, ko se ti zgodi, da nimaš za bus do dela. prestavjo te na neko lokacijo, mal dlje, ne vem, mene so takrat iz Velenja v Celje. in bus tja pa nazaj je 10 eurov na dan. in mi je po dobrih dveh tednih zmanjkal... to pa ... ko si res zgarana, na šestih različnih lokacijah in se ti zgodi da si ne morš niti busa, da bi šla delat plačat ... to je pa boleče ... in sem šla do delovodje pa ji rekla, da je to men velik strošek in, da ne morem. pa je rekla, sej ti bomo 60% vrnil na koncu meseca. pa sem rekla, da je men to prepozno, da pač ne gre. in mi je odgovorila naj se znajdem pa si sposodim od sosedov ... to se pa res vprašaš zakaj sploh ...

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

1: in pol so te nemogoče norme in nam dajo eko čistila. ker se oni tko oglašujejo. pa to je kot voda. če bi s temi čistili čistla se lahko kr lepo tja preselim pa to celo noč delam ... in pol si pač mešamo zraven ta ta močna čistila, to kar mam za generalno. da nekak gre. sam to je strup.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

2: sodelavka je ponoč tok kašlala, da se je skor zadušila. jo je mož pelu na urgenco, tm so nrdil ne vem kakšne vse te teste in so ugotovil, da ma dihala zarad čistil čist uničena. pa je bla tiho. nič ni rekla. ona ma kredit. ne upa.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

1: zadnjič sem klicala, da sem na bolniški. in je ona čist popizdila, da ne morem bolniške vzet, da mora lokacija bit čista in da ona nima dost delavcev, in da je treba delo nrdit. da, če hočem bolniško morm dva dni prej javit. ker ona ma normo.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

2: Zvezdana je bla zadnjič spet sama za cel zgornji štuk. pa še to so ji dal sam štiri ure. katastrofa. in je na konc z mašino zgornji hodnik delala in je tam pr stopnicah vogal čistla, je šla mal preveč levo pa ji je mašina pobegnla pa se ji je prevrnila in ji dol po stopnicah zletela. zdej je na servisu, še ne vejo kakšna je škoda. so jo pa že od gor klical, da gre za okvaro zaradi malomarnosti in bo morala ona plačat za servis al pa za novga.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

1: in pol si zvečer čist crknjena pa vsen ne moreš zaspat. razmišljaš kako boš. kako boš pršla čez mesec. kako boš jutri, ti bo ratal dosečt normo, se bo spet drla nate ... in ne gre, ne morš zaspat, pa veš, da bi blo nujno, ker, če boš neprespana bo jutri sam še hujš. in se ti res raznorazne stvari začnejo motat po glavi.

2: zdej raj kr kšno tableto vzamem pa se vsaj naspim.

3: sam če mam krizo, da me preveč stiska, da se mal pomirim.

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: vsacga 10. je analiza in zveš, a so tvoje lokacije pozitivne al negativne. in če so negativne, je cela pizdarija in se morš zagovarjat in pisat poročila in ukrepe kako boš to v čimkrajšem času sanirala. jaz, ko se približuje deseti jaz se vsakič prov tresem, kt včasih v šoli pr sprašvanju, k je prfoksa s prstom hodila gor pa dol po ređovalnici, koga bo - smo pozitivni al nismo? ker oni ti nikol ne povejo za kolk si v plusu, samo povejo ti, če maš negativno. in nikol zares ne veš, kje si. men je vsakič slabo, tko prov v želodcu. Sem tud že bruhala, če sem recimo sumla, da smo na meji ... no in enkrat sem mela lokacijo, k je bla res zajebana in je bla dvakrat zaporedoma negativna. kakšno sranje je blo pa to. njih samo dobiček zanima in če dobička ni ... vedla sem, da, če še enkrat zajebem, da letim. da je konc. in nimam druge, prilagodimo norme: hitrej hodnike, manj natančno pisarne, sesanje dva dni potem tretji dan ne, pa spet dva - da se nekak skrije, da ni vsak dan, agresivnejša čistila, širše pomivalce tal, to jih sicer upočasni, ker je teži ampak je pa širina in na koncu se izide, punce ne marajo, ker jih pol bolj hrbet boli ampak kaj nej ... in je šlo, zgledal je, da nam bo tokrat ratal ... in mi ena zboli. ok sej sem že prej kako urco tud sama oddelala in kaj sem pa hotla, sem pač prevzela njene izmene. in nekak nam je šlo, bliz smo bli. našl smo pravi ritem in tud kakovost smo mel še ravno prov dobro, da se niso pritožval. sam mogl smo to še zadnji teden zdržat pa bo ... in

pol mi zadnji teden še ena zboli, neka želodčna viroza, ni blo druge, je mogla na bolniško. jaz ... jaz sem bla na konc z živci, sam še drla sem se, nič nisem jedla ... s stroški smo bli čist na meji, ni šans da novo najamemo, niti prek študenta, niti na črno ... nisem vedla kaj nej ... sem razmišljala da kdorkol bo pršu namest mene, da bo ziher še slabši do punc ... in sem jim za en teden skenslala malco da še te pol ure dobimo, sej nisem mela druge. gonila sem jih kot zmešana do konca. In na konc nam je ratal, smo ble pozitivne ...

3: gremo! norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: gremo! gremo! gremo!

1: delamo 6 dni na teden

2: od 7ih do 5ih.

3: ob pol petih vstanemo

1: ob 5ih štartamo pred domom

2: ob 7ih smo na gradbišču

3: ob desetih mammo pol ure za malco

1: ob petih gremo nazaj

2: ob pol osmih smo spet v domu

3: plačani smo po efektivni

1: če je dež ne dobimo nič

2: nič za dopust

3: nič za prevoz

1: 6 dni na teden

2: za 4 eure na uro

3: za 3 eure na uro

1: za 3,5 eura na uro

3: v prejšni firmi smo lani junija nek blok končval. cel teden smo ga šponal, ker smo mogli neke roke loviti, 12, 13 ur ... mislim, da je blo nekih 8 firm na gradbišču. od kar so ta velika podjetja propadla nas večina dela po teh malih firmah, k niti lopat nimajo in delamo naprej za

večja. in se zgodi, da v eni firmi delajo normalno, grejo ob treh domov, ti pa lepo naprej do sedmih, ker je treba rok ujet. oni so direkt pr firmi, ti pa pr podizvajalcu al pa podpodizvajalcu, tam nekje do štirih levelov gre ... in pol te, k so pod-pod-podizvajalci pošiljajo fante naprej in nazaj in na konc fantje ne vejo ne kdo jih zaposluje, ne kdo jih plačuje, ne kdo jih komandira ... nič. večje firme pa briga, oni sam dobijo posel, pa lepo tiste svoje pošljejo, da mal delajo, ostalo pa naprej podizvajalcem pa prtiskajo, da mora bit prav cajt. naši pa seveda obljublajo pa obljublajo in na konc so nemogoči roki, pa smešne cene. in pol pa mi za nikakve pare cele dneve delamo, da oddelamo, kar so naši oblubli. ker, če bi nas firme lepo normalno zaposlile, to ne bi šlo skoz. ne za te roke kot se oni zmenjo pa ne za to ceno. ta firma, k je posu na tem gradbišču tuki dobila, je v šestih letih dobila skor štirideset kazni, pa je vsega skup plača šest jurejev kazni. panale, če zamujajo, recimo zdej na Dalmatinovi, majo pa 5 jurjev pa pol na dan. no in kaj se jim bolj splača?

1: delamo 6 dni na teden

2: od 7ih do 5ih.

3: ob pol petih vstanem

1: ob 5ih štartamo izpred doma

2: ob 7ih smo na gradbišču

3: ob desetih mamo pol ure za malco

1: ob petih gremo nazaj

2: ob pol osmih smo spet v domu

3: stuširam se

1: neki pojem

2: in grem spat

3: mislim da je bil petek, mi betoniramo zgornji štuk - 4 nadstropje. sam še mi smo bli na gradbišču in nam je zmanjkal betona, dnarja za novo hruško pa ni blo, tko da smo na roke mešal. jaz sem na mašini, mešam beton,

1: jaz sem ga v karjoli prenašu pa razlival naprej. Ređo ga pa ob robu ravnal.

3: mal je bla živčna situacija, fantje so bli zmatrani, Amir je hitel z betonom, Rejo je bil pa mal počasen.

1: Ređo se tist dan ni najboljš počutu. nabijal je ure že cel mesec. od kar je zvedu, da gre mali na magisterij v Nemčijo je sam iskal kje bi lahko kej zasluđu.

2: ko je on mene poklical da je sprejet na fakulteto, da gre v Sarajevo ekonomijo študirat, pa mene je skor pobral od ponosa. takoj sem fante na malco, pa pol na pivo pelu. moj sin bo študiral. prvi v naši družini! zdej za Nemčijo pa sploh nisem mogu verjet. da bo moj sin magistreru v Nemčiji?! ve, ve mali ... ve kje je denar. že hodi na tečaj nemščine ... prav, da bo celo mogoče neko štipendijo dobil ... jaz pa že zdej probam mal računat za pol, ko gre, ker ni, ni pocen to, fakulteta, pa Nemčija, Munchen ... da se bo neki nabral ...

1: delamo 6 dni na teden

2: od 7ih do 5ih.

3: ob pol petih vstanemo

1: ob 5ih štartamo pred domom

2: ob 7ih smo na gradbišču

3: ob desetih mam pol ure za malco

1: ob petih gremo nazaj

2: ob pol osmih smo spet v domu

3: plačani smo po efektivni

1: če je dež ne dobimo nič

2: nič za dopust

3: nič za prevoz

1: 6 dni na teden

2: za 4 eure na uro

3: za 3 eure na uro

1: za 3,5 eura na uro

1: neki je omenu gazdi, da danes mogoče ne bi, da ni najboljš. pa mu je Gazda takoj, da mora, da se mudi. da če ne bo delu, da mu bo računu za ure k jih bo mogu drugmu plačat. Ređo ni upu nč rečt. ni hotu drezat, Gazda mu je oblubu, da mu bo dnar za sina posodu.

2: sam, da mu jaz to omogočim, da lahko on v miru gor doštudira ... res nič mi ni problem. z veseljem delam, tud po 12 ur če je treba, sam da njemu to rata. ker jaz sam da pomislim, da si on enkrat gor uredi življenje, pa da pusti za sabo vso to sranje, da mu ni treba v življenju nikol na ta jebena gradbišča stopit pa ... pa bom srečen. res mi ni nč problem ... gledam te mlade, ki prihajo sem, to so vsi tam nekje njegovih let ... ma ne bi on tega zdržal. ni on za lopate, on je bolj tko ... za knjige ... že k je bil mali je skoz, da bo on odvetnik, pa pol veterinar pa zdravnik ... jaz sem se mu sam smeju, sem mislu to itak vsi otroc govorijo, pa naj ... kaj sem pa jaz vedu, v naši familiji še noben ni neke prave šole naredu. ampak sem mu pa vsen neki podobnega stetoskopu naredu, na cevke sem tisto, za prelivat, lij, lij sem mu gor na cevko dal pa balonček čez pa pol v dve cevki, da je mel za v vsako uho ... kako je s tistim okol letu ... in eto, zdej pa zgleda, da mu bo res ratal ... ker tle pa gledam te mulce, njegovih let, k ure nabijajo pa sam kruh s pašteto tolčejo pa hofer flying power pijejo ...

zdej so enga, pomojem da je bil glih tolk star kt tamau, al pa mogoče kašno leto več, tolk ga je želodec bolel, da so ga moral v bolnico pelat. so ugotovil, da ma čist zjeban želodec. fant je dve leti sam suho hrano jedu ... ja sej, ko plačaš za sobo, pa da neki še dol pošleš ti ne ostane prov dost. pol pa šparajo na hrani pa ure tolčejo ... ni to ...

1: delamo 6 dni na teden

2: od 7ih do 5ih.

3: ob pol petih vstanem

1: ob 5ih štartamo izpred doma

2: ob 7ih smo na gradbišču

3: ob desetih mamu pol ure za malco

1: ob petih gremo nazaj

2: ob pol osmih smo spet v domu

3: stuširam se

1: neki pojem

2: in grem spat

3: no in mi delamo. Amir zlije tist beton, Ređo to ravna, neki se mu zlije tko kot ni hotu, neki zakolje, se na hitr vstane, zgleda da se mu je zvrtil od pritiska, ne vem, kot da bi mal zgubil ravnotežje in se spotakne čez ajmerje in pade dol ... s četrtga štuka.

1: pol je prlaufu gazda. vsem nam je razdelil čelade. tam kjer je delal Ređo je eno na tla položu. vzel je ta mlade, te k so pršli prejšni mesec pa jim je dal ograjo, da naj hitro montirajo zaščitno ograjo. in so to montiral. on je pa šel dol pa Ređotu čevlje zamenjal. šele pol je poklical policijo pa rešilce.

3: 20 nas je blo na gradbišču takrat. pa smo bli vsi tiho. noben ni povedal, da ni blo ograje, da ni blo čelad, noben ni kao nič vidu.

1: na koncu so rekl, da je šlo za samomor. ne vem kaj je gazda polciji reku ... Ređo je mel pred leti neko epizodo z depresijo in je mel to v kartonu. polcaji se pa tud niso kej dost sprašval ...

3: ne vem kaj je blo s tamalim .... pa s familjo. nismo se tolk poznal. sam pač delal smo skup ...

1: levo na A1

2: desno na H5

3: naprej po A4

1: desno na E55

2: naprej po E66

3: desno na B170

1: desno na A12

2: naprej po A93

3: naprej po E45

1: naprej po A8

2: levo na A9
3: naprej po A10
1: levo na A100
2: desno na A24
3: levo na B191
1: desno na A14
2: naprej po A39
3: naprej po A255
1: levo na B4

3: zakaj men tle na računalniku kaže da stojiš?

1: ja ej, mogu sem se ustavit, jebat me je začel

3: dej čist mal še stisn, čez dve uri morš itak nrdit postanek

1: pizda ne gre ...

3: lej sam dve uri pol greš itak spat

1: ej ne vem ... res me mal

3: dej lepo en čikec, pa mal tri kroge okol kamjona ...

1: ne vem ...

3: kup si en red bulček pa bo.

1: kaj pa vem

3: jaz častim.

1: lučke od kamjona spredi so mi začele ... uno prov plesat ...

3: ma dej no, dve uri ... muzko si dej, okn si odpri da ti piha direkt v faco ... Ne vem za ušesa se vleč če je treba, lej kje si že ... stari pa ti si na Andrejevo kratico celo Srbijo prfuru, 10 ur po totalno zjebani cesti, pol pa še na svojo 8, mislim kdo drug je še tega sposoben? ne boš se menda zde na zadnjih dveh urah predal? sam še dve uri. čist bliz smo da nam rata! lej če zdle zajebemo smo pečeni. roba mora bit jutr gor ... v avstriji pa nimaš kej s temi karticami mutit. po meji morš vse po propisih. lej na naslednjem postajališču čez dve uri pejt lepo neki pojest, uno prvošč si! jaz vse častim. samo tole še stisn. mormo tole stisnt! sej si gremo vedno

nasprot. a ti kdaj nisem plačal? ti kdaj nisem posodu če si prosu? veš kaj vse delajo po drugih firmah. a ti nisem dal frej za rojstn dan od tamauga?

1: si ja, sej ne gre za to ...

3: ja točno za to gre. če ne pride roba juttr gor lahk kr zapremo. kakšni so penali pa dobo veš. sej veš da te ne bi gnal če ne bi bil prisiljen. če tole zajebemo ne vem kako bomo. dej stari dve urci. ne se predat zdej! dej, reč mi da bom videl pikco k se premika po ekranu! pa juttr, da končamo tole!

1: evo evo, čikec pa grem.

1: levo na A1

2: desno na H5

3: naprej po A4

1: desno na E55

2: naprej po E66

3: desno na B170

1: desno na A12

2: naprej po A93

3: naprej po E45

1: naprej po A8

2: levo na A9

3: naprej po A10

1: levo na A100

2: desno na A24

3: levo na B191

1: desno na A14

2: naprej po A39

3: naprej po A255

1: levo na B4

1: v ponedeljek greš, pol pa prideš, ne vem, naslednji petek nazaj. pa si za vikend doma, pa spet naprej. pa ne veš kam boš šel, ne za kolk boš šel. v nedeljo ti javjo, jutri ob 5ih maš furo. skoz morš met lepo kupček prpravljen, da sam vržeš v potovalko pa šibaš. najbolj zajebano je pa, ko po kaki naporni furi, ko te recimo ni blo skor 3 tedene doma. pa prideš domov in bi res uno ... najraj bi dal vse štiri od sebe, pa da maš mal miru. doma te pa prčaka tisoč in en plan, vse kar se je nabral v teh treh tednih, kaj vse je treba nrdit, kam je treba it, kaj je treba uredit, ne vem pa vrt od tašče preštihat, pa omarco zašraufat, pa piknik tam, pa pijača tuki. pa otroc bi to, pa bi ono. nč te ne vidjo in pol ko te vidjo, te uno pograbjo in te ne spustijo. ti pa si jih vesel in vse, sam včasih preprosto ne moreš, ne gre. in pol uni trije dnevi k bi naj bli najlepši pogosto ratajo polni neke živčnost, pa slabe volje ... ko voziš, to je skoz neko preračunavanje, skoz gledanje na uro, skoz tekma s časom, do kod boš prišel, kje boš nrdil pavzo, ti bo ratal do naslednjega počivališča, bo tam frej, boš prekoraču ure, boš raj eno uro manj naredu ... in pol prideš domov in je isto. pol ure za to, ura za tisto, ne moreš to, ker moraš pol še tja. delaš neki, pa že misliš, fak še ono moram. pol se dobiš s kolegom, k se nisi že dva mesca vidu pa sploh nisi tam z mislimi al pa maš slabo vest, da nisi z malimi, ker veš da jutri greš ...

2: dopoldan vozim star bus, ta k ma še ta tastar tahograf, k ni povezan s kartico in ti lahko odpeleš cel šiht na tem pol se pa vsedeš v novga z digitalnim tahografom, daš not svojo kartico in si čist, k da ne bi še nič vozu in lahko mirno peleš še nadaljnih 9 al pa 11 ur. zato ma večina firm še te tastare buse. al pa dopoldan peleš kombi, to se itak nikamor ne piše in pol zvečer lepo na bus pa nočna fura. mislim, sej smo profesionalci sam če ti nimaš priprave na nočno je kurac. jaz recimo, če mam ob enih zjutri furo, jaz se prsilim da grem ob sedmih zvečer spat. cel dan ne pijem kave, pa si nrdim čisto temo v stanovanju in nekak zaspim za pet urc, pa lahko pol brez problema nočno spelem. če pa ti še čez dan delaš, pa da slučajno nabašeš še na kakšno zoprno furo, pol je pa zajebano. pa ti nič ne pomaga tud če sta dva. ko te enkrat ulovi zaspanost, to nimaš kej. mislim sej se menjaš, sam sej veš kako je to na busu spat ... al pa obratno peleš kakšne manjše skupine s kombijem pa si ne vem ob enih ponoč doma, zjutri ob šestih pa že šolarje z avtobusom pobiraš okol. Pa ok en dan to gre, sam recimo v maju se ti pa to lahko dogaja dan za dnem.

3: kje si?

2: vračam se s Tolmina

3: kolk časa še rabiš?

2: dobre pol ure.

3: ti eno situacijo mam

2: ja?

3: Jani ne bom mogu pelat zjutri

2: zakaj?

3: presegu bo. še vedni je zuni in ne bo mel dost pavze umes.

2: kaj pa je blo?

3: jah sej veš kaj je. vse pavze so mu razvlekli. en ugasne čik pa ga drug pržge ... pol so šli pa na večerjo in me zdej cel paničen kliče, da jih ne more ven spravt. sam še eno rundo, sam še eno rundo. mislim sej veš kako to gre.

2: ja pa pizda naj jim reče.

3: lej zdej je itak že prepozno pa tud ne more, sej veš kakšni so. tud ne more glih težit, veš kolk majo oni teh gostovanj, mislim če njih zgubimo lahko Apollota kr lepo vrnem.

2: ja in kaj bo zdej?

3: ja pravi, da do Ljubljane bo še lahko pršu skoz, pol ga bo pa kr tam pustu, pa ga bo pršla žena iskat.

2: pa to ne morš verjet

3: zdej pa glej, js res nobenga nimam, ti si dans tastarga uzal, pa sem mislu če bi lahko ti šel zjutri u Verono po tisto skupino.

2: ajd u kurac ... kdaj je to?

3: ja ob 5ih je odhod.

2: uf pizda.

3: lej nimam druge, vsi so zasedeni.

2: ura je že zdej deset, predno pridem pa jih odložim bo 11, pol morm spucat bus, misli spet kaj so mi nrdil, glih kar ne serjejo po busu ...

3: vem, vem. sam lej, nimava druge ..

2: to mi bo vzel zih 2 uri in to bo že ena in kaj pol da grem ob 5ih že naprej.

3: lej ne bi te klicu če ne bi bla kriza. to mormo spelat. če tkole last minute skenslamo si zajebemo firmo.

2: pa že zdej vozim od 12ih.

3: kje si ti?

1: zdle grem šele z Luke. sto let smo to nalagal, totalna gužva je bla. ob petih sem šel z Ljubljane in pizda kolk je zdej? ja nč do dveh bom v Ljubljani.

3: ti neki te nujno rabim! res tle me lahko pa sam ti rešiš. ni nobenga ki bi bil česa taga sposoben. Andrej je v Nemčiji in bo kamjon spravu do Stutgarda pol bo mel pa poln tahograf, pa sem mislu, če bi ti vzel mojga BMW-ja pa šel do Stutgarda pa se tam z Andrejem zamenjata, ti prpeleš kamjon dol, Andrej gre pa z BMW-jem nazaj. in sta zjutri oba z robo tle. tvoja kartica bi do Stutagrda že mogla bit prazna. bosta pa itak en za drugim vozla pa sem mal čuvala. kaj praviš, bi šlo?

2: ti jaz sem zdej končal s tem čiščenjem in ... kaj pa vem, mal me skrbi tole čez štiri ure ... mislim pa jaz ipak ljudi vozim ... če ... pa sam veš kdaj sem bil nazadnje frej ...

1: Pa Anderj bo lahko vozil? mal je dolga ni? mislim to pomeni danes cel dan in pol še cela noč ...

3: kaj pol? smo zmenjeni?

1: levo na A1

2: desno na H5

3: naprej po A4

1: desno na E55

2: naprej po E66

3: desno na B170

1: desno na A12

2: naprej po A93

3: naprej po E45

1: naprej po A8

- 2: levo na A9
- 3: naprej po A10
- 1: levo na A100
- 2: desno na A24
- 3: levo na B191
- 1: desno na A14
- 2: naprej po A39
- 3: naprej po A255
- 1: levo na B4

1: jaz res rada to delam in sem v bistvu ful vesela, da delam v tem biroju. ker to je dejansko eden od top treh birojev pr nas. zdej delam že štiri leta za njih. najprej sem delala še kot študentka, tist je blo tko, bolj bogo, dvesto eurov na mesec za ful dela. sam sej kot študent tega itak ne delaš da bi se s tem preživiljal, to lahk delaš sam če maš starše da ti mal pomagajjo, al pa kakšno štipendijo, ker to ni šans, čist preveč časa za nč dnarja ... enkrat je blo tko še kr smešen, nek natečaj se je prebližval in nas je blo ful študentov v biroju, cel mesec smo delal po cele dneve, in šef je takrat že drugič v tem tednu zgubu rokavico in pol jo je tam po celem biroju iskal pa ful pizdu, pa tarnu, da fak, spet sem zgubu rokavice, spet bom mogu dat 200 evrov za nove ... zdej je boljš, zdej sem zaposlena, mislim svoj s.p. mam, pa delam za njih. mal je bedno, sam se mi vseen bolj splača, kot če bi me zaposlil za minimalca. sej razen direktorjev itak ni noben zaposlen. in tko dost podobn je v vseh birojih, itak se vsi poznajo pa so vse zmenjeni. nas recimo dva mesca plačuje naš biro, naslednja dva mesca pa drug, tko mal zakrijejo da bi nas v bistvu vse mogl zaposlit. bolniška seveda ne obstaja. dopusta ni. avgusta se kolektivno ne dela ampak nisi plačan za to. delovnik mam od osmih do petih, z uro pavze za kosilo, itak pred sedmo ne grem nikol z biroja, večinoma sem tam do osmih, devetih. tud med vikendi. v nedeljo v bistvu še največ nrdim, ker je mir. nadure niso plačane. če se kej pobuniš ti rečejo da niso oni krivi, če si ti počasna. skoz ti dajo občutek da si popolnoma nadomestljiva, ker je itak ful preveč arhitektov za tolk mal služb. in če karkol rečeš je skoz tko mal, prov, če ne boš ti, bo pa eden od 60-ih študentov, ki so letos diplomiral. ti pa res rada to delaš. ker ta filing ne, ko ti neki na računalniku ure in ure projektiraš in se mučiš in popravlaš in spreminjaš, in spiješ litre kave, in se z vsemi stokrt skregaš in nič ne

spiš in ko pa to ... ko pa to pol enkrat neki konkretenga rata, ko to pol bajta rata, k kr stoji, pa se je lahko dotakneš. to je pa res dobr filing. in oni to zlo dobr vejo ... in si tih in delaš naprej ... in nekak pač upaš da ti bo enkrat ratal odpret svoj biro.

3: norma je norma in normo je treba doseč.

2: norma je norma in normo je treba doseč.

1: norma je norma in normo je treba doseč.

3: delam v trafiki. sem kao sam svoj šef. ampak v bistvu mi pa oni določjo vse, kaj lahko prodajam, na keru polici moram kej met, ceno, kako moram prodajat vse. plačan sem pa procent od prodaje. če mi kej ukradejo moram sam pokrit, če se poškodujem, zbolim je to moj problem. dopust moja stvar. oni so v bistvu kt neki šefi, sam da so čist brez odgovornosti. če prodam prodam, če ne, ne. če je dobiček ga vzamejo, če je pa minus je pa to moj problem. in pol tkole delaš cel mesec k budala in si več kot 260 ur zaprt v tisti kovinski kletki k je polet savna pozim pa kt zmrzovalnik, in morš še za wc sosednje kafiče prosit, če so tolk dobri in na konc dobiš pa 700 eurov.

2: delam kot medicinska sestra v domu za upokojence. premal nas je. načeloma bi morale po dve obračat stanovalce na pojstli, sam nas je premal. in ena moja sodelavka ma zdej po 32 letih dela popolno obrabo levega ramenskega obroča, seveda ne bo nikoli mela priznane poklicne bolezni. zadnjič je gledala kolk bo mela penzijo in je ugotovila, da tud, če bo že imela srečo, da bo našla prostor v tem domu, v katerem je delala 40 let, si ga itak ne bo mogla plačvat.

3: delam v maleriji. v Bosno grem ponavad kr s Šerifom. on ma en tak prastar bus in vozi ob petkih dol. In zdanjič mi je razlagal kaj je to včasih vse blo na busih. da ko so se tkole vračal da to je bla žurka od Ljubljane pa do Bosne. pa se je pil pa pel, pa zajebaval. zdej pa sam da pridemo iz obvoznice na avtocesto pa že vsi spimo. do travnika je čista tišina. sam tu pa tam kakšno smrčanje.

1: delam 6 dni na teden

2: od 7ih do 5ih.

- 3: ob pol petih vstanem
1: ob 5ih štartamo izpred doma
2: ob 7ih smo na gradbišču
3: ob desetih mam pol ure za malco
1: ob petih gremo nazaj
2: ob pol osmih smo spet v domu.
3: plačani smo po efektivni
1: če je dež ne dobimo nič
2: nič za dopust
3: nič za prevoz
1: 6 dni na teden
2: za 4 eure na uro
3: za 3 eure na uro
1: za 3,5 eura na uro

1: delam kot sobarca na taki bolj prestižni turistični domačiji v Brdih. dvajset let sem bla za vse sama, pa mam deset sob za pospraviti, pa pol še ostale prostore, jedilnico. delam vse, pospravljanje, čiščenje, odnašnje smeti ... vse. in je blo preveč in se mi je vretence sesedlo. mam odločbo, da sem zaradi dela postla invalid. lahko še delam, sam z omejitvami. ampak me je odpustil. na moje mesto že uvaja novo. jaz pa naj kaj? 20 let sem delala za njega, za vse sama, zdej pa nej kaj, crknem na cesti?

3: delam kot šofer. spim kr v kabini od kamjona. tud, ko nisem na furi. in zdej polet sem šel za dva tedna domov, v Bosno in sem mu reku, če bi mogoče lahko za ta mesec plačal sam pol najemnine za kabino. pa ga ni nič zanimal, sem vsen mogu dat 150 evrov.

- 3: norma je norma in normo je treba doseč.
2: norma je norma in normo je treba doseč.
1: norma je norma in normo je treba doseč.

2: delam kot voznik tovornjaka. polet se ti velikrat zgodi da maš 9 ur počitka čez dan, glih fašeš ob dveh počitek, k je najbolj vroče. in jaz nimam samostojne klime v kabini in to je pol

ure potem ko ugasneš motor že 60 stopinj not. in če se hočem vsaj mal naspāt pol nimam druge kt da pržgem motor da mi laufa una klima ... in k glih mal zaspiš pa ti že na okno začne trkat, kontorla, da morš ugasnt motor zarad ekologije. takrat bi ga lahko ...

1: delam v kuhni v hotelu Arija na Debelem rtiču - rdeči križ. dobivam minimalno plačo. delamo pa skoz. premal nas je, dela je pa preveč in pol med sezono skoz delamo nadure, in teh ur nam nočjo izplačat, lahko jih kao koristiš, ko ni dela, ko je frej. to pa nikol ni. in potem ti po par letih zapadejo. letos mi je tko zapadlo 300 ur. to sta skor dva mesca dela.

1: iz vlaka na vlačilec

2: z vlačilca v skladišče

3: iz skladišča v skladišče

1: s kupa na kup

2: s kupa v kontejner

3: kontejner na kontejner

1: kontejner na vlačilca

2: z vlačilca na terminal

3: s terimnala na ladjo

1: z ladje na vlačilec

2: z vlačilca v skladišče

3: iz skladišča v skladišče

1: s kupa na kup

2: s kupa na tovornjak

3: s kupa na vlak

2: delam v Leku, ampak nisem zaposlen v Leku. zaposlen sem v firmi, ki dela naprej za Lek. delam isto delo kot tisti v Leku, istga šefa mam, vse isto. sam, da sem jaz ful slabš plačan ...

3: delam za 4 eure na uro, plačo mam pa jurja pa pol. ampak to je sam na papirju ker, ko je plača, pride gazda do mene pa mi reče kolk ur sem delal krat 4 eure in ponavad dobim okol tisoč evrov ven. ostalo morm it pa na banko in mu v gotovini vrnt. no in zdej sem dobil od

davčne, da morm višjo dohodnino plačat. pa grem do šefa pa mu rečem, da če mi lahko ta davk pol on plača ... pa je reku, da ga ne zanima, da če mi kej ni prav nej grem drgam.

2: delam krofe v Don-donu. februarja smo delal 10 dni zaporedoma po 12 ur. tolk smo ga žgal, vsam zginl ... sam spizdli so ... nič jih zanimal, sam kako čimprej stran.

3: ob pol petih vstanem

1: ob 5ih štartamo izpred doma

2: ob 7ih smo na gradbišču

3: ob desetih mam o pol ure za malco

1: ob petih gremo nazaj

2: ob pol osmih smo spet v domu.

1: stuširam se

2: neki pojem

3: in grem spat

1: delam za tekočim trakom. polet je tolk naročil da komi spelemo. tle not pa ni klime in je včasih tud 40 stopinj. nas pa gonjo. na dve uri bi naj mel deset minut počitka, sam k je gužva kr pozabjo na to. tud za wc, moraš vpršat, če greš lahko. in zadnjič je mene tolk lulat, da sem res komi še zadržvala. in maham šefu, in on prov nalašč, gleda v vse smeri sam proti men ne. jaz pa že uno, vse rumeno vidim. in nimam druge vstanem in grem proti wc-jem. to pa seveda takoj vidi, to da mu pol ure že maham ne, ko pa vstanem pa takoj, pride do mene, mi reče kam grem. pa rečem da na wc, da morm, da če ne grem, se mu bom direkt tle polulala. pa mi reče naj si drugič plenice prnesem če ne morem zadržat. to pa res pomisliš da bi pa kr ...

3: delam v Incomu, delamo sladoled Leone. maj, junij, julij, avgust, se je delal ves čas, brez prostih dni. bil sem prost sam za prvi maj, ker je bla pač tovarna zaprta. delam po 12 ur na dan, preko tristo ur na mesec, julija 350 ur. plačan sem 3,20 evra na uro, če delam več kot 270 ur pa 3,70. to pride na konc okol tisoč evrov. v pogodbi mam pa, da dobim 240 evrov na mesec, bulgarsko minimalno plačo, to je vse na črno. delam za tekočim trakom, mam o dva, en je za Slovence, en pa za nas Bulgare. in naš bulgarski, gre hitrej od slovenskega. mi mormo petino več nrdit kot Slovenci.

2: delam kot varnostnik-vratar, in zadnjič pride do mene šef pa mi da položnico in tam piše obrabnina uniforme, 15 eurov. prisežem, da takrat sem, pa skor spraznu un solzivo njemu u faco ...

3: delam za 3 eure na uro, dest ur na dan. no pa še 3 eure na dan dobim za malco. kaj naj s tem? in bi, kdaj bi prov najraj prjel kladivo pa ga ...

1: delam kot prevajalka iz ruščine

2: delam kot asistent na fakulteti za ...

3: delam kot trgovec

1: delam kot novinarka

2: delam cele dneve

3: delam za za 3 eure na uro

1: delam 6 dni na teden

2: delam že 42 dan zaporedoma

3: delam za 3 pa pol eura na uro

1: za minimalca

2: 350 ur na mesec

3: jaz delam, skoz sam delam

1: delam

2: delam

3: delam

1: delam

2: delam

3: delam

1: od 7 ih do petih

2: vstanem ob pol petih

3: nazaj pridem ob pol osmih

1: 15 ur

2: za minimalca

3: lomim si hrbet za luko pa nisem luški

1: padam s kontejnerja za luko pa nisem luški

2: uničujem si želodec za lukco pa nisem luški
3: in sem skoz vmes, pritisk iz ene in iz druge strani
1: ne morem
3: moraš
1: ne morem
3: moraš
1: ni, ni to, za psiho
2: sam, da njemu ne bo tega treba, pa sem srečen
1: pol ure za, to pol ure za tisto
2: in se skoz mudi
3: in ne veš ne kdo te zaposluje, ne kdo te plačuje, ne kdo te komandira
1: norma je norma in normo je treba doseč
2: levo na A1
3: desno na h5
1: naprej po a4
2: kruh pa pašteta
3: pa hoffer flying power
1: in ne morš spat
2: zdej kr kakšna tabletko vzamem
3: ne bojo oni mene
1: norma je norma in normo je treba doseč
2: s kupa na kup
3: s kupa v kontejner
1: kontejner na kontejner
2: in sem si od sosede sposodla, da sem pač mela za bus
3: sam še mal
1: še tri mesce
2: še dva mesca
3: gremo
1: gremo
2: gremo

3: mam jaz plan

1: moram!

2: norma je norma in normo je treba doseč!

Kolofon predstave

Režija: Žiga Divjak

Glasba: Damir Avdić

Scenografija: Tina Mohorović

Oblikovanje svetlobe: David Orešič

Kostumografija: Slavica Janošević

Trajanje: 60 minut

Nastopajo: Minca Lorenci, Gregor Zorc, Iztok Drabik Jug

Mentorja: Jernej Lorenci, Aldo Milohnič

Produkcija: Cankarjev dom in AGRFT v sodelovanju z Univerzo v Ljubljani

Premiera: 26. september 2018

Najlepša hvala vsem delavcem in delavkam, ki ste nam pomagali pri raziskavi in ste želeli ostati neimenovani, Delavski svetovalnici, KS 90, Goranu Lukiću, Goranu Zrniću, Lauri Orel, Katarini Morano, Ani Jakopič, Karini Ditz, Luki Lukiću, Damjanu Volfu, Petru Majcnu, Miletu Zukiću, Kristini Božič, Borutu Brezarju, Rajki Tomić, Zorici Zupan, Šerifu, Novici, Ređu, Vidu Žnidaršiču, Nini Rojc, Lauri Klenovšek, Mihi Žganku, Maji Avi Žibera, Tini Dobnik in Jeleni Ašič.

3 Cankrajev *Hlapec Jernej*

Ivan Cankar je delo *Hlapec Jernej in njegova pravica* pisal kot pamflet k svoji kandidaturi na državnozborskih volitvah. Povest je kmalu prerasla pamfletistično idejo in postala umetniško delo, povest, za katero je Cankar sam menil, da je njegova najbolj dovršena.

V povesti spremljamo ostarelega hlapca Jerneja na njegovem »križevem potu«, v iskanju potrditve, da je to, kar zahteva, pravično, in da mu pripadajo sadovi njegovega dela. Po smrti njegovega gospodarja, starega Sitarja, pride Jernej v spor s svojim novim gospodarjem, mladim Sitarjem. Jernej, ki je v štiridesetih letih garanja in odpovedovanja ustvaril vse, kar sedaj imajo, je prepričan, da mu na stara leta pripada položaj poslednjega gospodarja. Mladi Sitar, ki je kmetijo podedoval po očetu, tega ne vidi tako. Z veseljem prevzame vlogo gospodarja in od Jerneja zahteva, da se mu pokori. Ker ta tega ne stori, ga gospodar izžene. Jernej se, prepričan, da mu kmetija pripada, odpravi na pot potrditi svojo pravico in postavo. Tako »roma« v iskanju potrditve svoje pravice. Išče jo, tako pri predstavnikih oblasti kot pri mimoidočih.

Njegovo iskanje pravice je ciklično, od postaje do postaje, od avtoritete do avtoritete. Struktura povesti tako ne ponuja silnih obratov, ne preseneča in ne oblikuje napetosti pričakovanja, ampak očara s svojo preprostostjo, predvsem pa vztrajnostjo. Vzorec je venomer isti; Jernej, ki verjame, da ima prav in da bo naslednji sodnik spoznal, da ima prav, potem razočaranje, ker mu pravica ni priznana, nato zanikanje pristojnosti ter iskanje višje instance. Vztrajanje pri svojem in želja, da bi se »sistem« izjasnil, daje njegovemu romanju metaforične, skorajda alegorične razsežnosti. Kot da bi romanje opravil za nas oziroma namesto nas. Povest se začne na pogrebu starega Sitarja. Stari Sitar v povesti konkretno ne nastopa, vendar lahko prek pripovedovanja drugih sklepamo, da je bil stari Sitar pošten in dober gospodar. Stari Sitar ni delal razlik med družino in Jernejem. Z Jernejem sta z ramo ob rami skupaj ustvarjala posest, jo širila in plemenitila. Tudi mladi Sitar, ko prevzame oblast, pravi, da ni pokopal enega, ampak dva gospodarja – s tem misli, da mu je bil Jernej še do včeraj gospodar, danes pa je njegov hlapec.

Ker je stari Sitar zanikal odnos hlapec – gospodar in zanikal tudi razliko med stanovi oziroma razredi, je v Jerneju ustvaril občutek, da ni odtujen od svojega dela oziroma od sadov svojega dela. Jernej torej celo svoje življenje ni garal za svojega gospodarja kot hlapec, ampak je garal skoraj kot del družine, za »našo stvar«. Iz tega sledi, da je verjetno garal veliko bolj in veliko več kot bi, če bi bil nekje zgolj v »službi«, če bi zgolj služil kot hlapec, kot najeta delovna sila. Sitarjevo zanikanje dejstva, da vendarle pripadata različnima stanovoma, različnima razredoma, je verjetno izhajalo iz spoštovanja, morda celo iz ljubezni, vendar je na koncu proizvedlo še večje izkoriščanje. Jernej je celo svoje življenje živel v prepričanju, da gara za »našo stvar«, za »naš dom« (Cankar ni str.) in ne za svojega gospodarja. Jernej je torej živel v laži, da je upravičen do sadov svojega dela, živel je v lažni neodtujenosti od svojega dela, v lažnem zanikanju razrednega boja, stanovske napetosti. Živel je v prepričanju, da ni hlapec. Ta »pralaž« podeljuje Jerneju smisel in vrednost, zato je dokazovanje, da je ta laž resnična – da je Jernej upravičen do sadov svojega dela – neomajen vir Jernejeve energije dokazati, da ima prav. Če Jernej spozna, prizna, da je bila to laž oz. bolje rečeno lažna obljuba, potem se mu sesuje celo življenje. Zakaj je garal? Zakaj se je odpovedoval? Zakaj je gnojil zemljo s svojim potom? Od tod takšna sila po potrditvi. Koliko manjša je verjetnost, da bo dobil potrditev svoje pravice, toliko večja je sila, s katero si za njo prizadeva.

Jernej se skozi celoten križev pot naslanja na boga. »Oče naš, kateri si v nebesih ... tvoje pravice iščem, ki si jo poslal na svet! Kar si rekel, ne boš oporekel; kar si napisal, ne boš izbrisal!« (Cankar ni str.)

Če poskušamo preseči dojemanje boga v krščanskem smislu in si dovolimo interpretacije, da namesto vere v boga vstavimo Jernejevo vero, da dela zase, da dela za »našo stvar« (Cankar ni str.), če namesto boga postavimo njegovo osmišljanje življenja, osmišljenje 40-letnega garanja, vidimo, da pri Jernejevem iskanju pravice ne gre toliko za iskanje pravice kot za iskanje smisla. Kaj je moje življenje, če po štiridesetih letih garanja nimam ničesar? Gre za temeljno vprašanje, zakaj bi nekdo imel vse in drugi ničesar.

In še mi razložite, kako da ravnam zdaj s svojim delom, kam bi z njim: v zemljo je zakopano, pač za klastro globoko – kako naj ga izkopljem? Kako naj ga povežem v culo, na ramo zadenem? Mojih štirideset let – kako naj jih spravim, kako zauživam na zapečku? Tukaj je cula: perilo je notri in prazniška obleka! Štirideset let – preštejte in premislite, koliko je to tednov in koliko ur! Moja pamet je počasna, stara; ne znam prešteti; ampak povejte mi, če je to samo toliko tednov in samo toliko dni, da je ta cula obilno plačilo? (Cankar ni str.)

Jernejevo iskanje pravice ne izvira iz lakote. Jernej ni lačen, ni premražen, ne gre mu za preživetje, gre mu za smisel. Njegov boj ni pozunanjeni razredni boj, ampak je intimen boj posameznika. Ne gre mu za punt, ne gre mu za spremembo sveta, gre mu zgolj za potrditev pralaži, v kateri je živel štirideset let. Ravno ta ponotranjenost boja kaže emancipatorni boj delavskega razreda, ne zgolj kot boj za boljše življenjske pogoje zatiranih, ampak boj za smisel življenja. Za osvoboditev. Ne kot zunanji, ampak notranji imperativ.

Jernej, kot da bi pripadal nekemu drugemu času, v sebi že živi socialistično idejo, ne kot nekaj avantgardnega, ampak kot nekaj samoumevnega, nekaj naravnega. Pričakuje, da je kot človeško bitje enakopraven ostalim človeškim bitjem. Od svojega bivanja pa ne pričakuje zgolj preživetja, ampak tudi smisel. Ve, da bo dobil kruh, če bo prosil zanj. A zakaj bi moral prositi? Zakaj bi prosil za nekaj, kar je sam ustvaril?

»Pot, ki je kanil s tvojega čela, je tvoj – to je postava! Ne bom prosil postelje, ki sem jo sam postlal, ne bom beračil kruha, ki sem ga sam pridelal in umesil! Legel bom na posteljo in ne bom nič vprašal, posegel bom po kruhu, nič ne bom prosil! To je postava in pravica.« (Cankar ni str.)

Jernej ne loči med pravom in pravico, med postavo in pravico. Zakaj tudi bi? Zakaj bi verjel v pravo, če to ni pravično? Zakaj bi verjel v boga, če ta ni pravičen? Jerneju je samoumevno, da mu ni treba prositi za kruh, ki ga je sam umesil – to pravo ima zapisano nekje v telesu, to postavo ima zapečateni nekje v glavi.

Jernej na svojem »romanju« obiskuje predstavnike oblasti (najprej lokalne, nato okrajne, potem deželne, na koncu še cesarske) in navadne ljudi – kmeta, študenta, potepuha, meščana. Reakcije na njegovo iskanje pravice so različne. Večina sočustvuje z njim in se celo strinja, da

ni pravično, da je bil na stara leta pregnan, vendar pa se tudi strinja, da ima Sitar do tega pravico in da tu ni kaj storiti. Vsi, ki se mu malo bolj posvetijo, ga spodbujajo, naj prosi za kruh pa ga bo zagotovo dobil, naj prosi za posteljo in se ga bo Sitar usmilil. Spodbujajo ga, naj preneha z iskanjem pravice, da se to ne izplača. Da se da v življenju lepo preživeti, ni pa se pametno preveč spraševati. Človek se mora znajti, se malo podrediti, občasno zamižati na eno oko ... Velika večina skratka ne verjame v sistem, v katerem živi, pa se vseeno ravna po njem. Vedo, da je krivičen, pa se mu raje podredijo, kot da bi se mu zoperstavili.

Gre za soočenje dveh idej – pragmatične in idealistične. Pragmatična, ki sprejema svet takšnega, kot je, in poskuša znotraj njega najti najboljšo rešitev, in idealističnega, ki pravi, da če stvari niso takšne, kot bi morale biti, znotraj tega ne bo iskal najboljše poti, ampak bo ureditev zanimal. Jernej je nosilec idealističnega pogleda, ki se noče podrediti in ki preizprašuje tirnice obstoječega sveta s tem, da ga jemlje resno. Do kraja zares. Kot, da bi rekel: »Glasno in jasno recite: hlapca bomo izkoriščali, dokler nam služi, nato ga bomo zavrgli, on ni človek, on še niti žival ni. Če tako delate in tako mislite, potem to na glas izrecite. Recite, da je to pravica in postava.« Ker pa se večina izkoriščanja lahko dogaja dokler je skrito, v nekakšni sivi coni nedokončne izrekljivosti, je Jernejeva zahteva, da se to, kar je, okličemo s pravim imenom, nevarna. Ko stvari namreč okličemo s pravim imenom, se nam pogosto zbistri pogled na njih. In Jernej se izkoriščanju, ki je zapisano v sistem, zares zoperstavi šele s tem, da ga jemlje tako zares. Da ne išče načina, kako ga prelisičiti za svojo korist, ampak da od njega terjaja, da se jasno in glasno izreče. Zakaj tudi tisti, ki glasno izrečejo, da je hlapec zgolj hlapec, ki ni vreden poštenega plačila za svoje delo, tega ne izrečejo z lahkoto ali sigurnostjo. Večinoma to izrečejo z nekakšno živčnostjo, agresijo ... Kot da bi to situacijo sicer branili (ohranjali), a hkrati vedeli, da ni ravno poštena. In o njej torej raje ne bi govorili, je najraje ne bi oklicali za to, kar je. Ker vedo, da lahko vsaka debata, ki poseže v to, ki prinese drugačen pogled, ogrozi njihovo pozicijo. Kljub temu da je zakon na njihovi strani, to še ne pomeni, da bo tako tudi ostalo – ali kot pravi študent iz *Hlapca Jerneja*: »Pravica je ustvarjena za tiste, ki so jo ustvarili.« (Cankar ni str.) Vprašanje, kdo jo bo ustvarjal v bodoče, vedno ostaja odprto.

Hlapec Jernej se med svojim romanjem transformira iz bogaboječega, ponižnega prosilca v razjarjenega terjalca.

»Ne bom prosil in ne bom jokal, moja pravica je božja pravica; kar je sam ustanovil, ne bo razdiral, kar je govoril, ne bo tajil! Dolžnik je moj; ne klečim – stojim pred njim in terjam!« Še je bilo krvi v Jernejevem obrazu: prikazala se je nenadoma na čelu, na licih; in ustnice so se mu tresle. »Razsodite! Tisto besedo recite, ki sem čakal nanjo toliko grenkih dni: ali je pravica, ali je ni – ali je Bog, ali ni Boga!« (Cankar ni str.)

Ali je smisel v tem, kar sem počel celo svoje življenje, ali ne? Verjeti ali ne? Slediti ali ne?

Jernej, izmučen od ciklične poti, nenehne zavrnitve in krivic, na koncu zažge Sitarjevo domačijo. Svoje življenjsko delo, svojih štirideset let garanja.

Kakor celo Jernejevo iskanje pravice, je tudi zadnji akt sežiga domačije moč brati na različne načine. Če zagovarjam razumevanje nagovarjanja boga kot nagovarjanje in preizpraševanje občega smisla, torej resničnosti pralaži, ter branje njegovega zahtevanja pravice do domačije kot vzpostavljanje smiselnosti življenja preživetega v garanju in torej uresničitve pralaži – delamo za našo stvar –, potem lahko zažig domačije beremo kot odpoved tej pralaži. Kot spoznanje, da je bila naša stvar – laž. Jernej zgolj vzame nazaj, kar je dal. Odpove se manipulaciji, da mu bo nekaj nekoč pripadalo. Osvobodi se verige, ki ga je simbolno vezala na domačijo.

Anarhistični konec nas ponovno spomni na moč, ki jo nosi posameznik, ki se odloči, da se ne gre več. Da ne bo več sledil. Da ne bo več vprežen v ta voz. Pokaže pa nam tudi moč ideologije. Množica prav tako zatiranih sovaščanov vidi zgolj Jernejev zločin. V njegovem dejanju ne vidi upora, vabila k svobodi. Ne vidi velikega zločina, vidi zgolj mali zločin – če parafraziram Brechta –, vidi zgolj rop banke, ne pa ustanovitve banke.

Ljudje ga zaradi njegove odpovedi poteptajo. Niso pripravljeni slediti, niso pripravljeni razumeti, raje ga ubijejo, kot da bi se tudi sami odpovedali svojim verigam. In to je trenutek velikega revolucionarnega vprašanja – ali smo pripravljeni na velike zgodovinske premike, ali pa imamo še vedno preveč za izgubiti? Kako dolgo bomo še delali za »našo stvar« (Cankar ni str.), preden bomo videli, da nas v tej »naši stvari« (Cankar ni str.) ni? Da je to, za kar se borimo, dobiček nekoga drugega? Zgolj en odstotek najbogatejših si že zdaj lasti polovico

vsega bogastva, v naslednjih desetih letih si bodo lastili dve tretjini. Ne, časi hlapca Jerneja niso mimo!

4 Od hlapca do prekarca

Kot sem že omenil uvodoma se mi je kljub občudovanju mojstrovine Cankarjevega *Hlapca Jerneja* in njegove moči v preprostosti, repetitivnosti in melodičnosti ob intenzivnem razmišljanju o uprizoritvenem konceptu zdelo nekako narobe govoriti o zelo perečem in čedalje bolj prisotnem problemu nestandardnih oblik zaposlitve (ki v resnici že postajajo tisti resnični standard) skozi besedilo, nastalo pred več kot sto leti. Hkrati si nisem želel kakršne koli aktualizacije tega resnično dovršenega besedila – to bi zlahka vodilo v banalnost. Cankarjeva povest je namreč resnično dovršena, tako v stilskem kot vsebinskem smislu. Občutek sem imel, da bi z analogijami na sedanji čas naletel na vsaj dva problema. En bi obravnavano tematiko zlahka reducirjal na klišejski izrek: nič se ni spremenilo, vse ostaja isto. Problem te izjave je, da kot prvo ni resnična, mnogo stvari se je spremenilo, veliko pomembnih bojov je bilo dobljenih in veliko delavskih pravic izborjenih. Brutalno izkoriščanje delavcev je kljub svoji razširjenosti zakonsko omejeno, preganjano in se dogaja v sivih conah verižnih podizvajalcev. To je seveda integralni del sistema, v katerem živimo, a je kar se le da skrit, zanikan. Poleg tega pa takšna splošna sodba v sebi nosi deficistični naboj, nič se ne da spremeniti, stvari so od nekdanj takšne, to pa na nek način naturalizira izkoriščanje. Prikaže ga kot »naravno stanje«, stanje, ki se ga ne da spremeniti in se ga je kot takega bolje navaditi. Prikaže ga kot obče človeškega, kot nekaj, kar nima svojega zelo konkretnega vedno na novo vzpostavljajočega vzroka, kot da nihče ni odgovoren, kot da je to v človeški naravi, naravi, ki ji ne moremo pobegniti. Drugi problem pa bi bil, da bi te primeri ali aktualizacije zlahka izpadli kot nekaj, kar je »nalepljeno« na osnovno zelo dovršeno in celostno materijo. Primeri bi zlahka postali didaktični, nekaj, kar gledalci tako ali tako vedo in ne potrebujejo uprizoritve, da jih na to spominja. Primeri izkoriščanja bi v tem primeru postali nekako načelni, oropani svoje življenjskosti, zlahka bi postali zgolj ideja, koncept, saj bi se ob sopostavitvi z originalno materijo težko posvetili konkretnosti posameznih primerov izkoriščanja in posledic, ki jih to ima na vsakdanje življenje delavk in delavcev. Zlahka bi se izgubili v preveliki splošnosti ali pa preveliki osredotočenosti na posamezen primer izkoriščanja, kar bi izpadlo, kot da gre za anomalijo, primer slabe prakse. Naš hlapec Jernej pa je želel osvetliti sistemsko vseprisotno izkoriščanje, ki je pogosto spretno prikrito in se ne kaže kot tako. Želel je opozoriti, da kljub zelo pomembnim izbojevanim bojem, ki so delavski

položaj bistveno izboljšali, ta boj še zdaleč ni končan. Navidezna nenasilnost sistema, v katerem trenutno živimo, je v veliki meri zgolj prijazna fasada, za katero se skriva precej nasilna resničnost.

Žalostno dejstvo je, da smo v Sloveniji, v relativno razviti evropski državi, danes soočeni z brutalnim izkoriščanjem, ki ne samo da spominja na odnos gospodar – hlapec, ampak ga v svoji krutosti presega. Obeti demokratizacije, svobode, razvoja so se v mešanici pohlepa novonastalih »poslovnežev« in na ramenih neoliberalne ideologije sprevrgli v splošno negotovost, ki ji sledi vseprisotno izkoriščanje, tako narave kot ljudi. To je svet, v katerem izbranci uspevajo, vsi ostali pa prisiljeno plavamo od honorarja do honorarja nevedoč, ali pred nečim bežimo ali nekaj lovimo. Zaradi čedalje bolj prisotnega izkoriščanja se mi je zdelo nujno ponoviti gesto, ki jo je Cankar naredil v svojem *Hlapcu Jerneju*. V samo središče je postavil človeka, ki je brez glasu, ki je izkoriščen in razžaljen, ter mu dal besedo, dal glas.

Če je v Cankarjevem *Hlapcu Jerneju* osnovni motor Jernejeva razočaranost, nekakšna pralaž, da je celo življenje delal za svojo stvar in ne za tuj dobiček, lahko pri raznih zaposlitvah, kjer ljudje delajo kot samozaposleni za večja podjetja, opazimo isti fenomen. Vedno znova se poudarja, da si sam svoj šef, da si svoboden, da sam razpolagaš s svojim časom. V resnici pa si popolnoma in dosti bolj odvisen od podjetij, ki naročajo tvoje delo, kot če bi bil tam zaposlen. Za razliko od zaposlenih ti namreč ne pripada nič, nikakršna varnost, nikakršno zagotovilo nadaljnjega sodelovanja. Tvoji defacto šefi so popolnoma razbremenjeni vsakršne odgovornosti, ki bi jo sicer imeli do tebe. Ta manipulacija deluje, navidezna svoboda, da se sam odločiš, ali boš začel delati ob 7.00 ali 8.00 ali 9.00, zasenči kruto dejstvo, da si potrošna roba, ki bo, če ne bo več izpolnjevala pričakovanj ali se poškodovala/zbolela, preprosto zavržena. Brutalno izkoriščanje je poslovni model. Naš *Hlapec Jernej* so postali IPS (izvajalci pristaniških storitev v Luki Koper), čistilke zaposlene v čistilnih servisih, avtoprevozniki, gradbeni delavci in mnogi samozaposleni v raznoraznih panogah in poklicih. Kljub temu da ljudje opravljajo zelo različna dela z različno izobrazbo na popolnoma različnih področjih in se gibajo v popolnoma drugačnih socialnih krogih, je model izkoriščanja praktično enak.

Ljudje garajo po 300 ur mesečno brez prostih dni, izpolnjujejo neulovljive norme in svoje telo gonijo do samih skrajnosti zaradi strahu, da bodo izgubili še tisto malo, kar imajo, in ob tolažbi, da je to samo začasno in bo kmalu bolje.

Ljudje, ki so zaradi lastne stiske ali negotovosti prisiljeni delati v nemogočih pogojih za mizerno plačilo, torej pod vsakršnimi standardi, so hkrati žrtve sistema in hkrati uporabljeni kot manipulativno sredstvo, s katerim »gazde« (izraz, ki ga IPS in gradbeni delavci pogosto uporabljajo za svoje nadrejene) manjšajo plače drugim in zatirajo vsakršne poskuse upora. So torej žrtve in nezavedni, neprostovoljni gradniki izkoriščanja, ki s tem, ko pristajajo na slabe pogoje, nižajo pogoje vseh. Pogosto tako prihaja do konflikta med delavci, ki drug v drugem vidijo razlog za slabšanje pogojev. Lažni konflikt, v katerem resnični vzroki in problemi ostajajo nenaslovljeni.

Gazde si obupno prizadevajo najti delavce, ki bi bili zaradi šibkega socialnega položaja pripravljene delo opraviti še ceneje. Neprestano poskušajo ustvariti tako imenovan »socialni dumping«. To jih sili, da iščejo delavce iz čedalje bolj oddaljenih držav. Pred kratkim nas je pretresla slika voznikov v Bangladešu, ki so kot eksponenti v izložbi, kot sužnji v trgovini, sedeli v prostoru s tablami okoli vratu, na katerih so pisali njihovi osebni podatki. Nadaljevanje kolonizacije, ki je v svojem bistvu popredmetenje, razčlovečenje. Da bi nekaj oziroma nekoga lahko zares izkoriščal, ga moraš najprej dojeti kot objekt, kot nekaj, kar je manj kot ti, kot nekaj, kar je deloma oropano lastnosti, nekaj, kar je že skoraj abstrahirano na vrednost, ki jo prinaša. Delavci, ki niso več ljudje, ampak postanejo reducirani na nivo objekta, ki naj opravi delo. Ta postopek oziroma proces, ki temelji na izčrpavanju, je bil naše uprizoritveno vodilo.

V naši uprizoritvi igralka in igralca, Minca Lorenci, Gregor Zorc in Iztok Drabik Jug, v sredini, na dvignjenem okroglem podestu, vrtijo valj, na katerega so pritrjene tri ročke. Objekt, ki spominja na stare mline ali preše. Skozi celotno uprizoritev poganjajo ta valj. Poganjajo ga v različnih ritmih, z različno intenziteto in različno kvaliteto, a poganjajo ga ves čas, saj se valj ne sme ustaviti, mora se nenehno vrteti. Ker ga vrtita druga dva, ga mora vrteti tudi tretji, če izpusti, če preneha, ga naslednji podre. Nekakšna ujetost v spiralnost izkoriščanja, kjer te strah pred tem, da bi te »sistem« izpljunil, ali da bi te tisti, ki ti sledi,

nadomestil, sili v to, da sam ne nehaš poganjati te spirale, da ne izstopiš, da se ne ustaviš, da se uklanjaš zapovedanemu ritmu in s tem nezavedno tudi sam poganjaš in zapoveduješ ritem, ki ga komaj loviš. Nehote siliš in preganjaš tistega, za katerega misliš, da mu slediš. Skozi uro dolgo predstavo se igralci pred našimi očmi izčrpavajo v lovljenju različnega ritma vrtenja, dejansko lovijo sapo, medtem ko govorijo besedilo. Rezultati opisovanih pogojev dela, ki vodijo v nečloveško pehanje, izčrpavanje, divjanje in lovljenje postanejo pred našimi očmi tudi konkretni in dejanski, ne da bi bili dramsko uprizorjeni. Niso mimetično uprizorjeni, pa so vendarle konkretni, spremljamo lahko abstrahirano delo, abstrahirano izčrpavanje. Vendar ne gre samo za uprizoritveno abstrakcijo, ampak tudi za vzpostavitev delavčeve perspektive. Njihovo zavzeto opravljanje dela namreč ne obrodi nikakršnih sadov, vsaj ne zanje. Nenehno vrtenje, izčrpavanje gre nekam v prazno – vrtijo se v krogu, v hitrosti, ki ni nikomur ljuba, od nikogar izbrana, drug drugega s svojo zagnanostjo ali vdanostjo preganjajo, kajti ko se valj vrti, se vrti v isti hitrosti za vse tri. To povzroča različne kakovosti govora in interpretacije, ki ni ne dramska ne zgolj posredovana/pripovedovana. Ne gre za dramsko vživljanje ne za hladno posredovanje, saj nič od tega zaradi procesa vrtenja in izčrpavanja niti ni zares možno. Tu prihaja do performativnih kvalitiet izvedbe, nekemu je bila dogovorjena hitrost bližja kot drugemu in je v izbrani hitrosti lažje interpretiral besedilo, medtem ko se je nekdo drug veliko bolj boril z lovljenjem sape.

Izrazna sredstva v naši uprizoritvi so bila omejena. Nastala je v Štihovi dvorani Cankarjevega doma, kjer publika sedi v relativno strmim avditoriju, ki krožno objema valj in igralce z vseh strani. To poudarja občutek »arenskosti«, izčrpavanja, ki se odvija pred nami, sočasno pa v vidni kot postavlja druge gledalce. Medtem ko gledalec spremlja izčrpavanje igralcev, spremlja tudi reakcije drugih gledalcev, ki mu sedijo nasproti. Ves čas se torej zaveda svoje pozicije opazovalca, ne more se pogrezniti v pasivnost zatemnjenega avditorija. Igralci so ves čas za svojimi ročaji valja. Edino izrazno sredstvo, ki ga imamo, je hitrost in intenzivnost vrtenja ter posledično hitrost in intenzivnost interpretacije besedila. Sama ideja vrtenja in izčrpavanja izhaja iz problema brutalnega izkoriščanja, delno pa tudi iz motiva, ki je prisoten v Cankarjevem *Hlapcu Jerneju*. Hlapec Jernej na svojem križevem potu nekako hodi v krogih, kljub temu da obiskuje in izprašuje različne avtoritete, se v resnici vrti v čedalje bolj intenzivnem izčrpavanju samega sebe.

Besedilo je nastalo za konkretno uprizoritev z mislijo na uprizoritveni koncept in scenografijo. Sestavljeno je iz petih delov: izvajalci pristaniških dejavnosti, čistilke zaposlene v čistilnih servisih, gradbeni delavci, prevozniki, zadnji del pa je nekakšna stopnjujoča mešanica prekarnih zgodb iz različnih področij dela, izjav delavcev, ki jih počasi preplavlja bes, ki se še ne artikulira v upor, ampak definitivno tli in se nabira.

Besedilo je nastalo na podlagi raziskovalnega terenskega dela, ki smo ga opravili v času procesa. Povezali smo se z Delavsko svetovalnico in jih spremljali pri njihovem delu. Z njimi smo hodili na teren in tako spoznali delavce, ki so delali v Luki koper kot izvajalci pristaniških dejavnosti, delavce zaposlene v gradbenih podjetjih, kuharice v hotelih na Debelem rtiču, zaposlene v proizvodnji krofov Don don, delavce za tekočim trakom v proizvodnji sladoleda Leone, avtoprevoznike ... Sindikalistka Ana Jakopič nas je povezala s čistilkami zaposlenimi v čistilnih servisih, Obalna sindikalna organizacija KS 90 je za nas organizirala srečanje z izvajalci pristaniških dejavnosti. Dobili smo se s sindikalno organizatorko avtoprevoznikov, govorili z vozniki avtobusov in kombijev, opravili smo pogovore z novinarjema Luko Lukićem in Kristino Božič. Ponekod smo bili prisotni zgolj kot opazovalci sindikalnega dela, drugje pa smo bili tudi bolj aktivno udeleženi in smo delavce tudi osebno spoznali.

Zaradi pomanjkanja izkušenj sami nismo znali napraviti prvega koraka, nismo vedeli, kako bi pristopili k delavcem, zato so bili naša vstopna točka do delavcev in njihovih zgodb aktivisti in sindikalisti, torej ljudje, ki svoje življenje posvečajo boju za delavske pravice, saj so nenehno v stiku s konkretnimi primeri izkoriščanja. Osebno poznajo delavce, ki so žrtve primerov, ki smo jih v uprizoritvi želeli obravnavati. Vedeli smo, da če bomo pridobili zaupanje ljudi, ki se borijo za njihove pravice, bomo lažje pridobili tudi zaupanje delavcev. Začeli smo z Delavsko svetovalnico in Goranom Lukićem na čelu. Gre za izjemno društvo, ki bije zelo konkreten boj za pravice delavcev na terenu od primera do primera. Njihovo delo se razteza od prašnih gradbišč, vrelih parkirišč, grozljivih prenočišč preko inšpektoratov, zavoda za zavarovanje, klinik, pa tudi do prefinjenih odvetniških pisarn, medijskih nastopov in pritiskov na odločevalce, ki sprejemajo zakone. Zaposleni na delavski svetovalnici in prostovoljci, ki tam delajo, so pogosto edine osebe, ki v že zelo obupanih delavcih vidijo ljudi s konkretnimi zgodbami, edini, ki si vzamejo čas za ljudi, ki so bili najprej izkoriščeni in

zavrženi s strani delodajalca, potem pa izgubljeni v birokratski mašineriji države, ki jih z lahkoto reducira na številke. Delavska svetovalnica kot nevladna organizacija opravi ogromno dela, ki bi ga morale državne institucije. Je ena izmed največjih branikov socialne države in težko izborjenih delavskih pravic. Njihovo delo ni zgolj delo, ampak je poslanstvo, kar predpostavlja izjemno osebno angažiranost in tudi, iskreno rečeno, precejšnje nepotrpežljivost do ignorance in površinske obravnave delavske problematike. Zaradi različnih slabih izkušenj so zelo občutljivi na »safari« izlete novinarjev, ki potrebujejo dramatične zgodbe za prispevek o temi, za katero včeraj še niso vedeli, da obstaja, jutri pa bodo že pozabili nanjo. Seveda smo kot gledališčniki, ki pripravljamo predstavo na temo izkoriščanja delavcev in vse večje prekarizacije, najprej sodili v kategorijo mrhovinarjev na lovu za dramatičnimi zgodbami. Zaupanje smo morali zgraditi. To smo poskušali narediti na dva načina. Začeli smo z intenzivno predpripravo – prebrali, pogledali, poslušali smo vse novinarske zapise, reportaže na obravnavano temo oziroma panogo – o čistilkah zaposlenih v čistilnih servisih, IPS ... Na pogovore smo tako prišli, kolikor smo le lahko, pripravljeni. Tako smo se v pogovorih lažje osredotočili na podrobnosti, na situacije iz vsakdanjega življenja, na neobjavljene stvari, na vsakdanjosti, ki povedo mnogo, a v novinarskih zapisih pogosto ni mesta zanje. Pomembno nam je bilo, da pokažemo, da nas to resnično zanima in da ne ribarimo zgolj za zanimivimi zgodbami. Druga še bolj pomembna stvar pa je bila vztrajnost in pripravljenost posvetiti čas. Ko nas je Goran Lukić sprva zavrnil, češ da nima zgodb za nas, ter nas bolj kot ne odslovil s »predlogom«, da če želimo zgodbe, naj pridemo naslednji dan k njim v svetovalnico in smo prisotni medtem ko delajo in sami vidimo, kako je, smo to takoj tudi storili. Ko smo tako z njimi presedeli celoten delovnik, so videli, da mislimo resno in so nas spustili bliže. Z njimi smo se odpravili na terensko delo, ki je obsegalo obiske delavcev na njihovih domovanjih – večinoma v samskih domovih ali starih hišah preurejenih v večposteljne sobe –, obiska njihove lokalne pisarne v Koprju, obiske delovišč, za katere so slišali »da se tam nekaj čudnega dogaja«. Povezali so nas z drugimi sindikalisti, aktivisti, delavci. Poskušali smo tudi vsaj nekaj prispevati nazaj, zato smo pogosto prevzeli prevoze na različne lokacije. Vožnjo smo tako izkoristili za poglobljene pogovore z zaposlenimi na svetovalnici, terensko delo pa za osebno spoznavanje delavk in delavcev. Približno sliko dogajanja smo imeli sestavljeno še preden smo se dobili z delavci, srečanja so nam omogočala, da smo poznanim dejstvom lahko dodali človeški obraz, da smo podrobneje spoznali, kako pogoji dela vplivajo na njihovo

življenje, iskali smo podrobnosti, ki so nam pomagale oblikovati bolj avtentično besedilo, bolj celostno sliko. Potrebno je poudariti, da smo kljub obsežni predpripravi dnevno prihajali v stik s podatki, dejstvi, ki so nas šokirala, brutalnost nas je vedno znova presenetila.

V procesu snovanja besedila sem sledil dvema osnovnima motivoma. Poetični stilizaciji, ritmičnosti na eni strani in dokumentarizmu na drugi. Želel sem se pokloniti poetičnosti Cankarjevega *Hlapca Jerneja* na nekoliko drugačen način, preko ritmičnih ponovitev, refrenov, stiliziranih opisov dela. Vsak izmed delov ima tako svoj refren, ki se skozi pripoved v različnih variacijah večkrat ponovi. Ker gre za nekoliko stiliziran, ritmiziran opis ali popis dela, to hkrati pripada realnemu svetu, ki smo ga v pripravah raziskovali, in našemu uprizoritvenem svetu – cikličnemu vrtenju valja. Te refreni spodbujajo vrtenje in mu dajejo ritem. Spominjajo na nekakšno pesem sužnjev. Na ta način sem želel poudariti cikličnost in vseprisotnost dela. Kot nekakšen napev, ki lajša delo, nekaj, kar daje ritem, nekaj, kar poganja delo, delo, delo ... Te nekoliko stilizirani deli se vpenjajo v množico izjav oziroma pripovedi. Pri teh izjavah me je vodila želja po ustvarjanju in ohranjanju čim večjega občutka dokumentarizma. To sem poskušal doseči z ustvarjanjem izjav, ki spominjajo na izjave intervjuvancev v dokumentarnih filmih. Kot bi nam nekdo pripovedoval, kako izgleda njegovo delo, življenje. Postopki, ki sem se jih posluževal, vsebujejo vključevanje avtentičnih izrazov, formulacij in posnemanje načina pripovedovanja delavcev, ki sem jih spoznal v času raziskave. Predvsem v nekakšnem naboju, sentimentu. Tu sem zelo pazil, da govora nismo posnemali mimetično. Niso me zanimali tuji naglasi ali kaj podobnega, bolj nek jezik, ki izhaja iz življenja, ki pa ni od tistega »drugega«, ampak je naš, od nas, ki ustvarjamo to predstavo. Seveda vsebuje detajle, ki izhajajo iz drugega okolja in ki pripomorejo k občutku avtentičnosti, a zelo sem se trudil, da predstava v nobeni točki ne bi govorila o »onih drugih«, tistih tako drugačnih od nas samih. Na vsebinski ravni sem torej želel preseči razliko med »nami« in »njimi«, po drugi strani pa sem želel pridobljena dejstva, izjave, podatke predstaviti v čim bolj življenjski obliki. Torej pokazati, kakšen vpliv na vsakdanje življenje imajo slabe delovne razmere, zgaranost, negotovost, izčrpanost. Izkoriščanje ima zelo konkretne, uničujoče posledice ne samo za delavce, ampak tudi za njihove družine in širšo okolico. Število oddelanih ur ni samo število ur, ki jih oddelaš, ampak je tudi število ur, ko manjkaš nekje drugje, oziroma, ko ne živiš. Pri tako velikem številu ur se kar hitro zgodi, da

ne delaš zato, da bi lahko živel, ampak živiš, da bi lahko delal. Kot že rečeno, želel sem, da bi vse zvenelo kot avtentične izjave, kot popolnoma dokumentarno gradivo. Kar je v osnovi tudi bilo, a izjave v besedilu niso enake izjavam pridobljenim med raziskovalnim delom. Velika večina je nekakšna združitev realnih dejstev in fiktivnega okvirja, ki pa seveda ponovno temelji na podatkih ali občutju, ki sem ga pridobil v pogovoru z delavci. Osebne zgodbe, ki so prisotne v besedilu, so torej splet stvari, ki so se resnično zgodile, in izmišljenih zapletov, ki temeljijo na problemih, občutjih, stiskah, o katerih so delavke in delavci govorili, ali pa smo jih mi zaslutili oziroma posredno razbrali. Kljub fiktivnim okvirjem sem ostal zavezan nečemu, kar je Brecht v knjigi *Umetnikova pot* (1987) imenoval resnica. Nismo zasledovali najbolj dramatičnega učinka ali se posluževali pretiravanja, ampak smo ostali zavezani resničnim dejstvom, faktom, podatkom. Tudi občutja, ki so popisana, temeljijo na pričevanjih.

Besedilo je bilo nominirano za Grumovo nagrado 2019. V obrazložitvi žirije ob nominaciji besedila je bilo zapisano:

Hlapec Jernej in njegova pravica zadene v samo nevralglično točko sodobne slovenske družbe – prekariat. V sistem, kjer so delavci razosebljeni do te točke, da nimajo niti imen. So samo zgodbe, zgodbe luškega delavca, čistilke, delavca na gradbišču, voznika, arhitektke, trafikanta, medicinske sestre, sobarice ... različnih starosti, izobrazbe, spolov, a vse enake, vse pripeljane do roba človekove vzdržljivosti in izpraznjenosti; vrtiljak izpovedi, ki se ponavljajo, kopičijo, vrtijo v vedno hitrejšem požiranju kapitalističnega izžemanja in izkoriščanja. Besedilo, ki ne analizira, ki ne raziskuje vzrokov, ampak nas neizprosno postavlja za sokrivce, za soudeležence in opazovalce človeškega trpljenja in izgubljenosti. Ob tem pa ves čas opazujemo bes, ki narašča v vseh; bes nemoči, ki zajame tudi bralca; bes, ki vodi k upor, ki ga ni nikjer – sta samo bolečina in norma, ki jo je treba doseči. In moderni *Hlapec Jernej* nas še kako spomni in poveže s Cankarjevim Jernejem, ki pravi (in to je tudi podnaslov dramskega besedila): »Ne govorim o usmiljenju, o odpuščanju nič – o pravici govorim!« Pred stoletjem je Cankar svojega Jerneja poslal iskat pravico h županu, sodniku, celo cesarju in bogu. Jernej se je lahko soočil z avtoritetami, ki določajo pravico, ki oblikujejo sistem. Bes mu je dal moči za akcijo. Današnji hlapci pa ne premorejo ne moči ne volje, da bi se sploh borili za pravico. Omejuje jih izčrpanost, nemoč, strah, vedenje, da je vsak upor brezpredmeten, vsakdo zamenljiv, sistem pa nepremagljiv. Dialog z oblastjo ne obstaja več, odločevalci v sistemu krivic so, tako kot delavci, razosebljeni. Prikaz krivic v gledalcu vzbuja bes, ki pa ostaja brez naslovnika. Vprašanje, komu se pritožiti, ostaja brez odgovora. Besedilo *Hlapec Jernej in njegova pravica* ni dramatizacija Cankarjevega proznega dela, ampak izvirno

dramsko delo, inspirirano z revolucionarno Cankarjevo idejo preneseno v sodobni čas. Napisano izčiščeno, z natančnimi dramaturškimi poudarki, z repetitivnostjo, ki samo povečuje učinek vpetosti in nerešljivosti človeških življenj v sodobnem produkcijskem okolju. Besedilo, ki boli.« (Štritof, Pezdirc Bartol, Gubenšek, Zupan, Žunkovič 2019)

Sodelovanje z Minco, Gregorjem in Iztokom je bilo čudovito. Njihova igralska, deloma tudi performerska naloga presega zgolj neko profesionalno pripravljenost. Zaradi fizičnega napora in lahko bi rekli tudi delnega nasilja nad lastnim telesom (vrtenje v isto smer ob valju je namreč mogoče samo ob precej nenaravnem gibanju, kjer ena noga opravi daljši korak kot druga) je potrebna posebna posvečenost projektu. Njihova posvečenost mi je bila v veliko čast in seveda tudi v zelo veliko odgovornost. Ker smo večino raziskovalnega dela opravili skupaj, se mi zdi, da smo se ob junaškem delu sindikalnih organizacij in izkoriščanju delavcev, ki smo mu bili priča, nekako vsi nalezli posvečenosti temi in odgovornosti, da obravnavano temo pošteno uprizorimo. Ob neposrednem spoznavanju teme, ki jo uprizarjamo, ob spoznavanju ljudi, katerih usode bomo uprizorili, so določeni klišeji in uprizoritveni postopki avtomatsko odpadli. Lahko bi rekel, da je bil del režije in izbire igralskega koda nekako zapisan že v sam proces pridobivanja materiala, torej raziskovanja teme in spoznavanja ljudi. Močno verjamem, da je način pridobivanja materiala včasih ključen za uspešnost uprizoritve. Določeno znanje ali izkušnja se naseli v ustvarjalce in jih zavedno ali pa tudi nezavedno vodi v ustvarjalnem procesu. Pri tem ne mislim, da gre za nekakšno mistifikacijo, gre za zelo konkretno, preprosto stvar, da se ob prvoosebne srečanju z določenimi fenomeni, družbenimi situacijami pojavijo čisto drugačna uprizoritvena vprašanja kot bi se ob prebiranju vnaprej napisanega besedila v varnosti črne vadbene sobe. Določeni klišeji in predsodki, predpostavke odpadejo. Tako nas je tudi v igralskem izrazu vodila ista želja kot na ravni besedila – ne govorimo o tistih drugih, govorimo o nas, o človeku, ki je ujet v neko situacijo. Odgovorov za to ujetost pa nismo iskali v osebni psihologiji ali grajenju likov. Četudi govorimo zgodbe, ki jih nismo doživeli, je bil postopek, ki smo se ga posluževali, postopek človeškega deljenja lastne izkušnje – ni nas vodilo oblikovanje likov, ki bi se na nek pozunanjen, transformativni način razlikovali od nas, oziroma od igralcev, ki so uprizarjali material. Te zgodbe govorimo, kot bi se zgodile nam. Seveda se igralska interpretacija spreminja glede na uprizoritven sklop – IPS, čistilke itd. A ta razlika je bolj v niansah in izhaja tudi iz hitrosti vrtenja valja, ki je v nekakšnem odnosu z uprizarjano vsebino.

Pomembno je bilo tudi, da delavcev ne viktimiziramo. Njihova realnost za njih ni presenečenje, je vsakdanjost. To pomeni, da je pripovedovanje o za nas precej dramatičnih stvareh potrebno oblikovati na nedramatičen način, na način kot govorimo o stvareh, ki nas sicer razburjajo, ki nas bremenijo, jezijo, a smo na njih tudi že navajeni, nas ne presenečajo, nismo prvič soočeni z njimi. Na ta način smo se želeli izogniti patetičnosti pa tudi nezavednemu in nezaželjenemu pokroviteljstvu, ki je velikokrat rezultat ignorance, ki je seveda lahko dobronamerna in nezaželena, a zato nič manj problematična.

Način dela je estetska odločitev, ki močno vpliva na končni rezultat in je v svojem bistvu politična. Tovrstnih tem se po mojem mnenju ne sme uprizarjati na udoben način. Mislím, da je nujno neko specifično tveganje ustvarjalcev, neka nekompromisnost, ki šele podeljuje relevantnost, da se izrekamo o tovrstnih temah. Seveda za tveganje in nekompromisnost ne obstaja recept in je to nekaj, kar se težko objektivizira ali izmeri, se pa po mojem močnem prepričanju v avditoriju zazna. Šele brezkompromisnost in neka stopnja tveganja v preračunljivosti ustvarjalcev lahko ustvari most med vsebino in percepcijo uprizoritve. V tem se skriva tudi političnost ali nepolitičnost izvedbe.

5 IPS

Ena od prvih zgodb, ki smo jih začeli raziskovati med procesom, so bili IZVAJALCI PRISTANIŠKIH STORITEV v Luki Koper. Gre za delavce, ki opravljajo isto delo, kot tisti, ki so zaposleni v Luki Koper, le da so oni zaposleni preko posrednikov, raznih agencij in podjetij. Uradno je razlog za tako ureditev to, da se potreba po delavcih v Luki neprestano menja in jih zato ne morejo zaposliti. Da gre za izgovor postane jasno, ko vidimo, da je bilo takih delavcev v času našega procesa skoraj tisoč in da so delali neverjetno število ur na mesec – tudi 300 in več. IPS so zaposleni v podjetjih, ki jih vodijo tako imenovane gazde. Gre za podjetja, ki delujejo vse prej kot transparentno in iščejo vedno nove načine, kako zaobiti delovno zakonodajo. Večinoma gre za delavce iz republik nekdanje Jugoslavije, Kosova, Albanije ... Gazde delavce novačijo po vaseh in manj razvitih predelih republik in jim obljublajo odlične delovne pogoje, spodobno plačilo, namestitev, nadomestilo za malico, vse, kar pripada zaposlenim. Realnost, ki jo delavec doživi ob prihodu v Slovenijo, pa je bistveno drugačna. Ker so ti delavci daleč od doma, brez stika z lokalnim prebivalstvom in pogosto z omejenim znanjem slovenščine, so popolnoma odvisni od gazd in posledično najbolj izkoriščeni. Gazde jih držijo v stalni negotovosti. Delovno dovoljenje je po trenutni zakonodaji eno leto vezano na delodajalca. To pomeni, da mora delavec delati pri istem delodajalcu celo leto ali pa izgubi dovoljenje in se mora vrniti. V praksi to pomeni, da si delodajalci delavce skorajda lastijo. V strahu pred izgubo delovnega dovoljenja so ti pripravljeni sprejeti slabe delovne pogoje, mizerno plačilo in pogosto tudi nevarna delovišča. Gazde jih nenehno opominjajo na to, da lahko v vsakem trenutku izgubijo službo in s tem delovno dovoljenje. Za človeka, ki je že preživel deset mesecev slabih delovnih pogojev, oddaljen od družine in prijateljev, je to eksistencialna grožnja, gazde tako zatirajo morebitne upore in delavce silijo v nemogoče pogoje dela. Delavci potrpijo to leto v upanju, da bodo potem lahko svobodno dostopali do slovenskega in evropskega trga dela. Naša zakonodaja ob nedoslednem inšpektorskem nadzoru ustvarja odlične pogoje za nehumano izkoriščanje. Luka Koper je državna firma z rekordnimi dobički, ki v svojem drobovju skriva izkoriščanje, ki spominja na 18. stoletje. IPS-ovci so nam govorili o zelo diskriminatorni razliki med delavci zaposlenimi v Luki (tako imenovani Luški) in njimi. Kljub temu da pogosto opravljajo isto delo, so plačani bistveno manj in morajo delati tudi takrat, ko Luškim ni treba – burja, dež,

led ... Imajo manj pavz kot Luški, delajo tudi po 18 dni v kosu po 12 ur dnevno, peljejo jih v obrabljenih kombijih, nimajo garderob, urnik določa gazda brez vnaprejšnjega opozorila, pogosto šele dan pred delom ali celo na dan dela. Zaradi vsega tega se življenja ljudi, ki delajo v takih pogojih, nazadnje zreducirana zgolj na delo. Zaradi fizičnega napora in ogromne količine oddelanih ur od dneva res ne ostane nič. Ker je delo slabo plačano, so delavci pogosto tudi sami motivirani, da delajo nevzdržno količino ur. Poskuse sindikalistov, da bi omejili število ur oziroma poostriili nadzor, pa pogosto vidijo kot sovražne in tiste, ki jim onemogočajo normalni zaslužek. Presunilo me je, ko je eden izmed delavcev izjavil, da si on ne more privoščiti, da bi mislil na svoj hrbet in kaj bo jutri. Večina je prepričanih, da je to zgolj začasno stanje, za leto ali dve, pogosto pa se potem ujamejo v nečloveško spiralo prekomernega dela, ki proizvaja premlade starce, delavce, ki v srednjih štiridesetih izgledajo kot starci. Zaradi zgaranosti pa so pogoste tudi nesreče. Ker gazde le redko spoštujejo delovno zakonodajo, so ob nesrečah delavci pogosto prepuščeni sami sebi. Slišali smo veliko zgodb ljudi, ki so svoja najboljša leta potrošili v luških terminalih, potem pa se pri štiridesetih poškodovali in bili preprosto odslovljeni. Domov so se vrnili zgarani invalidi, brez nadomestila in brez možnosti zaposlitve.

Vso to izkoriščanje IPS-ov je seveda nelegalno, ampak se je z leti razvilo v nekakšen sistem pod-pod- pod-izvajalcev, kjer se odgovornost postopoma manjša, prelaga in zabriše, dobički in provizije pa seštevajo. V času našega procesa so se ravno začeli procesi ukinjanja IPS-ov in zaposlovanja delavcev. V trenutku, ko to pišem, IPS-ov ni več. Ostajata pa huda, nezaceljena rana in opomin, da je bilo v enem izmed največjih, najpremožnejših državnih podjetij možno takšno nečloveško izkoriščanje.

Zgodba IPS-a je prva v naši predstavi. Zastavljena je kot niz »pričevanj« različnih delavcev. Pokriva različne spektre dela IPS-ov v Luki Koper. Slabi pogoji dela, ogromno število ur, težave pri usklajevanju dela in družinskega življenja. Pogost je tudi motiv občutka krivice ob razlikovanju med zaposlenimi v Luki in tistimi, ki delo opravljajo kot IPS-ovci. Njihova pričevanja prekinjajo ritmizirani refreni, ki se med seboj razlikujejo in opisujejo postopke dela.

1: z vagona na parkirišče
2: s parkirišča v garažo
3: iz garaže na terminal
1: s terminala na ladjo
2: z ladje na terminal
3: s terminala v garažo
1: iz garaže na parkirišče
2: s parkirišča na vlak
3: z vlaka na vlačilec
1: z vlačilca v skladišče
2: iz skladišča v skladišče
3: s kupa na kup
1: s kupa v kontejner
2: kontejner na kontejner
3: kontejner na vlačilca
1: z vlačilca na terminal
2: s terminala na ladjo
3: z ladje na vlačilec
1: z vlačilca v skladišče
2: iz skladišča v skladišče
3: s kupa na kup
1: s kupa na tovornjak
2: s kupa na vlak
(Divjak 1)

6 Čistilke

Zgodba o čistilkah je klasična zgodba o tem, kaj se zgodi, ko se začnejo osnovne storitve predajati zunanjim izvajalcem, ki potem poskušajo iz dejavnosti, ki v sami osnovi niso namenjene proizvodnji velikih presežnih vrednosti, ustvarjati dobičke. To gre lahko samo na račun kakovosti opravljenega dela in izkoriščanja delavcev. Za primerjavo: čistilka, ki je zaposlena v javnem zavodu (na primer šoli), ima za normativ čiščenja 900 kvadratnih metrov, zaposlena v čistilnem servisu pa ima 2400 kvadratnih metrov. To je skoraj trikrat več. Plača je v obeh primerih minimalna.

Del o čistilkah se začne z vse hitreje ponavljajočim se opisom del, ki jih imajo čistilke zaposlene v čistilnem servisu. Ponavljanje vodi in stopnjuje delovodja. Ponavljajo vse hitreje in hitreje, dokler se jim ne zaplete in ponovitev razpade. Spremljamo bitko čistilk z nečloveškimi normami ter posledice teh norm na njihovo fizično in psihično zdravje. Veliki servisi so odgovornost za doseganje norm premestili na delovodje. Te so tako pod dvojnimi pritiskom; z ene strani morajo izpolniti, kar od njih zahtevajo nadrejeni, po drugi pa morajo iz zaposlenih čistilk iztisniti nečloveške norme in zahtevano kakovost. Delovodje se tako velikokrat znajdejo v situaciji, ko posegajo tudi po skrajnih sredstvih, da bi le dosegli normo. Če delovodja ne doseže zadane razlike v ceni, ga preprosto odpustijo. Med pogovori z eno izmed delovodij nam je ta priznala, da ji je teden pred tako imenovano analizo – sestankom, kjer izve, ali je bil ta mesec njen izkupiček pozitiven – tako živčna, da ji je konstantno slabo in tudi bruha. Z nami je delila zgodbo, da se je nekoč tako bala, da bo negativna, da ji ni preostalo drugega, kot da zadnji teden zaposlenim ukine malico in na ta način pridobi dodatne pol ure. Pod pritiskom pa so tudi čistilke, ki so pogosto v situaciji, ko preprosto ne morejo izpolniti obeh kriterijev, torej hitrosti in kvalitete. Ali delo opravijo kvalitetno in so prepočasne, ali pa so dovolj hitre in je delo slabo opravljeno. Neprenehoma delajo v izrednih razmerah nenehnega hitenja in nenehnega preganjanja s strani delovodje. Zaradi nenehnega pritiska norm smo v tem delu uporabili konstantno ponavljajočo se mantro, ki jo začne delovodja, preostali čistilki pa jo ponovita.

3: Gremo! Norma je norma in normo je treba doseči.

2: Norma je norma in normo je treba doseči.

- 1: Norma je norma in normo je treba doseč.
3: Norma je norma in normo je treba doseč.
2: Norma je norma in normo je treba doseč.
1: Norma je norma in normo je treba doseč.
(Divjak 17)

Vsakič, ko pride do te ponovitve, se vrtenje valja pospeši. Skozi celoten del o čistilkah je vrtenje tako hitro, da igralci s težavo zajemajo zrak in govorijo besedilo. To je najhitrejši del uprizoritve. Veliko čistilk nam je govorilo, da so zaradi stresa povezanega z delom velikokrat primorane vzeti pomirjevalo. Starejša gospa nam je razlagala, da preprosto ne doseže norme, zato ji pride njen mož proti koncu tedna pomagat v kakšno izmeno, da ji uspe narediti vse, kar se od nje pričakuje. Nekatere problem nemogočih norm rešujejo tako, da posegajo po izjemno agresivnih čistilih, ki po eni strani olajšajo čiščenje, a zaradi prekomerne uporabe in neprestane izpostavljenosti strupenim hlapom prinašajo zdravstvene težave. Sodelavka ene izmed čistilk, s katero smo govorili, je imela zaradi strupenih hlapov čisto uničena dihala in je cele noči kašljala. Kljub zelo škodljivim stranskim učinkom jim ne preostane nič drugega, kot da posegajo po teh čistilih, saj jim drugače ne uspe doseči norme.

Čistilke, ki so bile nekoč zaposlene direktno pri nekem zavodu, so tožile, kako pogrešajo, da so del kolektiva, da pripadajo nekemu zavodu – v konkretnem primeru šoli. Opisovale so, kako so včasih svoje delo lahko dobro opravljale in so ob tem čutile nek ponos, saj je bilo njihovo delo osmišljeno, namenjeno temu, da je bilo lepo, da so se otroci izobraževali v lepem, čistem okolju, sedaj pa so preprosto tu zato, da nekdo na njihovem hrbtu bogati. In res bogatijo, izsledki izpred parih let so pokazali, da imajo čistilni servisi v Sloveniji milijonske dobičke.

7 Gradbeni delavci

Po izjemno hitrih čistilkah se ritem pri gradbenih delavcih nekoliko umiri. Namesto množice izjav, ki opisujejo delovne pogoje (kot pri IPS-u in čistilkah), se mi je zdelo pomembno, da se tu pripoved osredišči okoli ene zgodbe, ene pripovedi, in sicer o tragični nesreči delavca Ređa. Na konkretnem primeru ene zgodbe sem želel zaobjeti kompleksen problem izkoriščanja, prisotnega na gradbiščih po Sloveniji. Podjetja v boju, da si zagotovijo posel, pogosto oddajo prepoceni ocenjene ponudbe z nerealno kratkim časovnim okvirjem. Breme, da je potrebno delo opraviti v nerealnem času za premalo plačilo, se razporedi po nivojih podizvajalcev. Tisti, ki so zaposleni neposredno pri firmi, ki je posel dobila, so za svoje delo praviloma plačani v skladu z veljavnimi normativi in njihove delovne obveznosti ne presegajo zakonskih omejitev. Nižje ko gremo po nivojih podizvajalcev, manj transparentno je poslovanje, večje je izkoriščanje, večji so pritiski in zahteve. Pogosto se tako zgodi, da je na enem gradbišču prisotnih tudi več kot deset firm. Delavci na istem gradbišču delajo pod zelo različnimi pogoji za zelo različno plačilo. Inšpektorskega nadzora praktično ni, penali za zamujanje so izjemo visoki, kazni za morebitno ugotovljene kršitve delovne zakonodaje pa minimalne. Izkoriščanje je tako na nek način posredno uzakonjeno. Ker so delavci izmučeni, varnostni protokoli pa zaradi nenehne naglice pogosto kršeni, so nesreče pogoste. Zgodba Ređa je zgodba starejšega delavca, ki se na vso moč trudi, da bi sinu omogočil magistrski študij v Nemčiji. Ređo ob sebi gleda fante iste starosti, kot je njegov sin, kako nabirajo ogromno število ur v upanju, da bi vendarle zaslužili malo več, pri tem varčujejo in jedo samo suho hrano in pijejo poceni energijske pijače. Ređo bi naredil vse, da bi sinu prihranil takšno življenje. V upanju, da bi zaslužil več, se pregara. Ko čuti, da ne zmore več, se noče upreti gazdi, saj mu je ta namreč obljubil, da mu bo posodil denar za sina. Zato Ređo gre in gara še 12. uro tisti dan, vse dokler se mu ne zvrta, vse dokler se ne spotakne, vse dokler ne pade iz četrtega nadstropja. Njegova zgodba je sestavljena iz pričevanj sodelavcev, ki opisujejo, kako je prišlo do smrti Ređa, in njegove osebne izpovedi. Prisotni sta torej dve časovni perspektivi. Prva vsebuje Ređov monolog iz več delov, ki govori o njegovem doživljanju časa pred nesrečo, opisuje njegovo notranje stanje, odločenost, da zasluži več, v upanju, da bo lahko omogočil študij sinu in tako poskrbel, da mu nikoli ne bo treba stopiti na gradbišče. Druga perspektiva pa je sestavljena iz pričevanja dveh sodelavcev leto po nesreči in služi kot

nekakšno faktično ogrodje zgodbe. Pripoved je prekinjena s ponavljajočim se refrenom, ki ustvarja občutek dni zapolnjenih z delom, delom, delom ...

- 1: delamo 6 dni na teden
- 2: od 7ih do 5ih.
- 3: ob pol petih vstanem
- 1: ob 5ih štartamo izpred doma
- 2: ob 7ih smo na gradbišču
- 3: ob desetih mammo pol ure za malco
- 1: ob petih gremo nazaj
- 2: ob pol osmih smo spet v domu
- 3: stuširam se
- 1: neki pojem
- 2: in grem spat

(Divjak 2018: 22)

Tudi tukaj refren nastopa v dveh oblikah.

- 1: delamo 6 dni na teden
- 2: od 7ih do 5ih.
- 3: ob pol petih vstanemo
- 1: ob 5ih štartamo pred domom
- 2: ob 7ih smo na gradbišču
- 3: ob desetih mammo pol ure za malco
- 1: ob petih gremo nazaj
- 2: ob pol osmih smo spet v domu
- 3: plačani smo po efektivni
- 1: če je dež ne dobimo nič
- 2: nič za dopust
- 3: nič za prevoz
- 1: 6 dni na teden
- 2: za 4 eure na uro
- 3: za 3 eure na uro
- 1: za 3,5 eura na uro

(Divjak 23)

Redova zgodba temelji na zelo verjetni dejanski nesreči. O nesreči in odzivu gazde sem slišal od različnih delavcev, našel sem tudi novico o tragični nesreči na delovišču. Skelet zgodbe,

torej smrt zgaranega delavca, ki pade z nezaščitenega delovišča, in gazda, ki po nesreči najprej poskrbi za to, da postavi zaščitno ograjo in razdeli zaščitno opremo, šele nato pokliče reševalce in policijo, temelji na pričevanjih. Konkretna zgodba, Redovi motivi, da bi poskrbel za svojega sina, njegova pripravljenost garati čez vse v upanju, da bo sinu uspelo nekaj več, kot je njemu, da mu omogoči, da gre na fakulteto, pa je fiktivni del, ki pa temelji na motivih, ki so se večkrat pojavljali v pogovorih z gradbenimi delavci. Zelo pogosto so delavci pripravljeni nečloveško garati v upanju, da bodo tako poskrbeli za družino, jim omogočili boljše življenje, življenje stran od lopat in gradbišč.

8 Avtoprevozniki

Ta del predstave je najbolj dialoški. V njem se posvetimo različnim oblikam manipulacije in pritiskov, ki jih vodje vršijo nad vozniki, da vozijo onkraj zakonskih in varnostnih omejitev. Prisotne so tako grožnje kot obljube boljšega plačila, ustvarjanje občutka, da je to naša skupna firma, da vsi garamo za našo stvar. Lastniki firm sebe predstavljajo kot velike žrtve, ki jim ne preostane nič drugega, kot da tako izčrpavajo svoje delavce in da to počno s težkim srcem ... Delavce tako silijo v razne načine, kako izigrati omejitve, ki jih predvideva zakon. Avtoprevozniki menjavajo različne kartice v tahografih, kombinirajo kombije, ki nimajo tahografov, in avtobuse, del poti odvozijo ob tovornjaku v osebni avtomobilu ... Kreativnost tu nima meja. Seveda gre vsa ta kreativnost na račun preutrujenih voznikov in zmanjšane prometne varnosti za vse udeležene.

Na tej točki predstave se valj šele prvič zares ustavi, kar je nagovorjeno tudi v fiktivnem smislu, v dialogu.

3: zakaj men tle na računalniku kaže da stojiš?

1: ja ej, mogu sem se ustavt, jebat me je začel

3: dej čist mal še stisn, čez dve uri morš itak nrdit postanek

1: pizda ne gre ...

3: lej sam dve uri pol greš itak spat

1: ej ne vem ... res me mal

3: dej lepo en čikec, pa mal tri kroge okol kamjona ...

1: ne vem ...

3: kup si en red bulček pa bo.

1: kaj pa vem

3: jaz častim.

1: lučke od kamjona spredi so mi začele ... uno prov plesat ...

3: ma dej no, dve uri ... muzko si dej, okn si odpri da ti piha direkt v faco ... ne vem za ušesa se vleč če je treba, lej kje si že ... stari pa ti si na Andrejevo kratico celo Srbijo prfuru, 10 ur po totalno zjebani cesti, pol pa še na svojo 8, mislim kdo drug je še tega sposoben? ne boš se menda zdej na zadnjih dveh urah predal? sam še dve uri. čist bliz smo da nam rata!

lej če zdle zajebemo smo pečeni. Roba mora bit jutr gor ... v Avstriji pa nimaš kej s temi karticami mutit. po meji morš vse po propisih. lej na naslednjem postajališču čez dve uri pejt lepo neki pojest, uno prvošč si! jaz vse častim. samo tole še stisn. mormo tole stisnt! sej si

gremo vedno nasprot. a ti kdaj nisem plačal? ti kdaj nisem posodu če si prosu? veš kaj vse delajo po drugih firmah. a ti nisem dal frej za rojstn dan od tamauga?

1: si ja, sej ne gre za to ...

3: ja točno za to gre. če ne pride roba jutr gor lahk kr zapremo. kakšni so penali pa dobr veš. sej veš da te ne bi gnal če ne bi bil prisiljen. če tole zajebemo ne vem kako bomo. dej stari dve urci. ne se predat zdej! dej, reč mi da bom videl pikco k se premika po ekranu! pa jutr da končamo tole!

1: evo evo, čikec pa grem.

(Divjak 27)

Veliko trgovin je v želji po zmanjšanju stroškov opustilo skladišča, kar pomeni, da gre blago takoj na police, se ne nabira v skladišču. To pa seveda pomeni, da je postalo zelo pomembno, da blago pride v pravem času, na uro, na minuto natančno do svojega cilja. Kar povečuje pritisk na voznike, saj so razmere za še tako izkušnega voznika v prometu vedno nepredvidljive. Gazde pritiskajo s pomočjo raznoraznih manipulacij na voznike, da ti vozijo dlje, kot bi smeli, s tem pa ogrožajo sebe in vse ostale v prometu.

V maju, ki je izletniško najbolj obremenjen mesec, se pogosto dogaja, da voznik vozi izletnike v kombiju cel dan do 11ih zvečer, zjutraj ob 6ih pa z avtobusom že pelje šolarje v šolo. To je seveda nezakonito, a ker kombiji nimajo tahografa, sistema ni težko izigrati.

9 Prekarci vseh dežel ...

V zadnjem delu se načini izkoriščanja iz panog, ki so bolj fizične in nekako tradicionalno bolj podvržene brutalnemu izkoriščanju, razširi še na druge panoge samozaposlenih. Naenkrat pride do zlitja izkoriščanja IPS delavcev in študentov v elitnih arhitekturnih birojih. Druga drugi si sledijo kratke izjave fizičnega delavca, novinarka, prevajalca ... vse to pa mestoma prekinjajo že slišani referni, torej ritmizirani opisi dela iz prejšnjih sklopov. V tem delu nam je bilo pomembno poudariti, da so procesi izkoriščanja, kljub temu da na prvi pogled izgledajo popolnoma različni, v svojem bistvu isti, morda so v nekaterih panogah bolj brutalni kot v drugih, a na delu je ista logika. Ko poslušamo o brutalnosti izkoriščanja IPS delavcev ali delavcev na gradbišču, ki delajo 300 ur mesečno, in si govorijo, da je to samo začasno, da imajo plan, da bo bolje, naenkrat vidimo, da si govorimo iste stavke tudi sami. Morda nad nami ni prežečega gazde, a prekarnost nas vseeno duši. V tem delu prihaja tudi do počasne kulminacije jeze, tekst začne razpadati, utrujenost pri igralcih doseže vrhunec. To je edini del predstave, kjer smo uporabili glasbo. Gre za delo Damirja Avdića, v zanj značilnih nasilnih kitarskih grifih se jezni klici igralcev izgubijo v čedalje intenzivnejšem vrtenju valja. Tu se naš *Hlapec Jernej* zaključí. Želeli smo zaključiti z občutkom, da se v izkoriščeni večini nabira jeza, da se v nas skriva večja moč, kot si priznamo, in predvsem z dejstvom, da smo v bolj podobni situaciji, kot si to pogosto priznamo. Izkoriščanje sicer s pridom uporablja vse družbene diskriminacije, da se lahko z njimi okoristi, a se zares ne ustavi nikjer, v svojem izkoriščanju ne diskriminira.

10 Mi in oni

Uporaba stiske realnih ljudi v gledališču je vedno etično vprašljiva, toliko bolj, kadar gre za tako ali drugače marginalizirane skupine. Vedno se pojavi vprašanje izkoriščanja tuje bede za proizvodnjo dramatičnega učinka, zlorabe osebnih zgodb za produkcijo uprizoritvenega materiala. To je vsekakor pomemben in relevanten pomislek. Je nekaj, do česar se mora opredeliti vsaka ustvarjalka oziroma ustvarjalec, ki se odpravi na pot pridobivanja dokumentarnega materiala. Vprašanje reprezentacije je ključno vprašanje v sodobnem gledališču. Načrtovanje učinka in usmerjanje uprizoritvenega poudarka v obravnavi določene teme pa je ključni del sodobne režije. Prepričanje, da naj ustvarjalci govorijo zgolj o problemih, ki se tičejo njihovega lastnega socialnega konteksta, o problemih, ki jih tudi sami živijo in ne jemljejo problemov marginaliziranih skupin za temo svojega ustvarjanja, pa je po mojem mnenju lahko ravno tako problematično. Četudi tovrstno prepričanje v svoji osnovi ščiti marginalizirane skupine pred ponovnim izkoriščanjem – po tem, ko so te skupine podvržene izkoriščanju v realnem kontekstu, je to izkoriščanje ponovljeno še v kulturnem kontekstu –, je stranski produkt tovrstne zaščite še večja marginalizacija. Še večja ignoranca. Prepričan sem, da ni definitivnih odgovorov in da je spornost praks odvisna od konkretnih primerov, od načina prezentacije oziroma reprezentacije, od konkretne uprizoritve. Ignoranca privilegiranih ljudi, ljudi, ki imamo moč javno spregovoriti o problemih manj privilegiranih, je lahko enako, če ne še bolj problematična. Če se privilegirani ljudje, ki imajo dostop do institucij, do možnosti izreke in proizvodnje umetnosti ukvarjajo samo sami s sabo, se spekter uprizorjenih tem oža, se čedalje bolj zapira sam vase. Marginalizirane skupine tako postajajo samo še bolj marginalizirane. Sam si prizadevam za grajenje družbe, ki bo temeljila na principu ozaveščene medsebojne povezanosti in soodvisnosti, za družbo, kjer so družbeni problemi tudi dojeti kot družbeni problemi in ne kot individualni problemi posameznikov, ki »niso uspeli« izkoristiti danih možnosti. V takem dojemanju sveta težko ločimo problem drugega od lastnega problema. Oziroma povedano drugače, uprizoritev, ki v obravnavi družbeno relevantnega problema govori zgolj o drugem in ne uspe vzpostaviti ali prepoznati, kako se ta problem tiče njih, v svojem procesu ni šla dovolj daleč, je na nek način neuspešna. Verjamem, da naš *Hlapec Jernej* presega zgolj reprezentacijo problema drugega v vsaj dveh točkah. Prekarnost in z njo povezano izkoriščanje postaja vse bolj vseprisoten pojav,

uprizoritev s sopostavitvijo zelo radikalnih in morda nekoliko manj radikalnih izkoriščanj pokaže na podobnost postopkov izkoriščanja in nam ponudi drugačen pogled na procese, v katere se je ujel marsikateri izmed nas, teh, ki smo delali predstavo, in teh, ki so jo gledali. S to sopostavitvijo nakaže, kako so si naše usode morda bolj podobne, kot se zdi na prvi pogled. Delavsko izkoriščanje oriše kot vsesplošen pojav, v katerega smo vpleteni bolj, kot se nam zdi. Ravno z opozarjanjem, da vsi bijemo isti boj, presega deljenje med nami in njimi. Nakazuje potencialne za povezave, namesto zgolj žrtev lahko uvidimo soborce. Drugi nivo preseganja pa je bolj splošen in govori o političnosti gledalca. Zaradi primerov izkoriščanja, ki se ne dogajajo na neki periferiji, ampak v samem centru naše družbe, v podjetjih, ki bi jih lahko označili za centralna, katerih reklame videvamo povsod ali katerih produkte, storitve uporabljamo ali pa smo v stiku z njimi, to izkoriščanje ni več nekaj abstraktnega, ampak ima neko zelo konkretno povezavo tudi z nami. Načno se vprašanja politične odgovornosti posameznika. Ali še lahko brezskrbno uporabljamo storitve, če vem, kakšna je njihova realna cena, ne cena, ki jo plačam kot potrošnik, temveč cena, ki jo plača izkoriščeni delavec. Ni nujno, da se tega prej nismo zavedali, a splošno zavedanje izkoriščanja je doživljajsko precej drugačno od konkretnega soočenja z vsemi detajli, ki so del nekega zelo konkretnega izkoriščanja. Preko detajlov postanejo abstraktne stvari bolj konkretne, bolj predstavljive in pa seveda tudi bolj boleče in jih je težje ignorirati. Ko zares premostimo in presežemo razliko, na katero pogosto nevede ali pa vsaj ne zares ozaveščeno pristajamo, med nami in njimi postane marsikaj, kar je sicer del našega vsakdanjega življenja bolj problematično. Kaj se skriva za majico, ki stane zgolj 5 evrov, zakaj je storitev pri nekem ponudniku toliko cenejša kot pri drugem, pridelek toliko cenejši, kot če bi ga kupili pri kmetu ... Za relativnim udobjem srednjega razreda vzremo resnično ceno, ki jo plačujejo tisti »drugi«. Kakšna družba je to potem? Kaj je z vsemi lepimi besedami, na katerih naj bi bila osnovana? Kako lahko kot družba, kot država dopuščamo tovrstno izkoriščanje v naši sredini? Ne gre toliko za vzbujanje krivde kot za nagovarjanje politične moči, ki jo kot posamezniki imamo, ali problematiziranje njenega pomanjkanja. Gre za problematiziranje obstoječega stanja, gre za poskus, da bi ga uzrli v vsaj malo bolj realni luči – kot precej nasilnega, precej krutega. Gre za akumulacijo nezadovoljstva s trenutnim stanjem, gre za iskanje soborcev. Napadena je pasivna pozicija, napadena je pozicija, ki jo v življenju tako zlahka izberemo, pozicija, ko zaradi preobremenjenosti raje zapremo eno oko in gremo hitro mimo, trenutek, ko si potihoma rečemo,

da se nas to ne tiče. V času vse večjega individualizma in zapiranja v majhne socialne balončke je pripovedovanje zgodb, ki razširijo meje našega sveta in ki morda orisujejo nekoliko resničnejše stanje sveta od zgodb, s katerimi nas bombardirajo v reklamah, izložbah, toliko bolj pomembno. Brez lažnih utvar, da je zgolj opozarjanje in ustvarjanje predstav na tovrstne teme že dovolj, je to vsaj nek poskus negovanja človeške sočutnosti, tega, da nam je mar, je poskus boja proti otopelosti, proti sprijaznenosti z obstoječim stanjem sveta. Mučno je nemo opazovati izkoriščanje in ničesar storiti, mučno je kot potrošnik neprostovoljno sodelovati v teh procesih in mučno je kot gledalec opazovati izčrpavanje igralcev. V tem kontekstu je ponovljena situacija, ki smo ji priča v vsakdanjem življenju, kjer ne da bi želeli, samo z bivanjem in konzumiranjem splošno dostopnih dobrin sodelujemo pri izkoriščanju. Kdaj bo dovolj? Kdaj bo dovolj dovolj?

Hlapca Jerneja smo delali v času tako imenovanega poletnega deljenega študija. Prvi del procesa je bil izveden v juniju in drugi v avgustu in septembru. Ko smo junija začeli z vajami, sem sicer vedel vsebinska izhodišča, katera področja izkoriščanja me zanimajo, katere poklice oziroma panoge je smiselno raziskati, imel sem pripravljeno kopico člankov, vedel sem, kaj je povezava med *Hlapcem Jernejem* in prekarnostjo, ampak o formatu predstave, o uprizoritvenem postopku, scenografiji pa nisem vedel še ničesar. Ko smo opravili prve intervjuje, nisem vedel, kako se bo ta material vpenjal v našo predstavo. Možnost, da material vpliva nate, da ne izpolnjuješ zgolj vnaprej pripravljenih zamisli, je privilegij, ki je v profesionalnem gledališču težko uresničljiv. Zaradi estetske naravnosti večjih gledaliških institucij, njihove hiperpodkucije ter logike organizacije dela, ki jo ta veleva, postaja tovrstno ustvarjanje težko izvedljivo v institucionalnih okvirih, kljub rahlanju estetskih omejitev, ki so nekoč omejevala svobodo ustvarjanja. To svobodo se ne omejuje več zaradi estetike, ampak v imenu organizacije dela, zasedenosti delavnic, igralcev, itd. Moje nevedenje, kako bo predstava izgledala, ne izhaja iz neprofesionalizma, ampak iz specifičnega načina dela. Način dela pa po mojem mnenju zelo težko ločimo od tega, kakšno umetnost proizvaja. Kako se dela, neizbežno vpliva na to, kaj se dela. Pogoji, v katerih delamo v profesionalnih gledališčih, torej niso zgolj organizacijske ali estetske narave, ampak so v resnici politične narave, saj zavedno ali nezavedno diktirajo vsebine. Osvobajanje gledališč in uprizoritvenih praks tako ni estetsko vprašanje, ampak politično vprašanje, in če nas vodi demokratizacija

družbe, nas mora voditi tudi demokratizacija in debirokratizacija ustvarjalnih postopkov, torej večja prilagodljivost procesov posameznim umetnicam in umetnikom. V nasprotnem primeru določenih vsebin preprosto ne bo nikoli moč videti v gledaliških institucijah.

11 Zaključek

Ob misli na našega *Hlapca Jerneja* vedno začutim neko bolečino. Predstava je kljub odličnemu sprejemu publike, dobrim kritikam, uvrščenosti na mednarodni festival mladih režiserjev v Dresdnu Fast Forward in besedilu, ki je bilo nominirano za Grumovo nagrado, doživela zelo malo ponovitev. Proces, ki je bil izjemno intenziven in izčrpen, tako v iskanju vsebin kot tudi v odrski postavitvi in ki je rezultiral v predstavi, ki je uspešno komunicirala zadano vsebino, je vseeno ostal nekako neizkoriščen. Predstava je nastala v programu, ki je v osnovi namenjen srednješolski publiki, profesorice pa predstave niso izbrale v svoj program in tako je predstava ostala brez platforme, ki bi skrbelo za njeno nadaljnje življenje. Je razlog za malo ponovitev v neatraktivnosti predstave oziroma v njeni neprimerosti za dijake ali v tem, da so v predstavi kot problematični omenjeni tudi sponzorji Cankarjevega doma, inštitucije, v okviru katere je predstava nastala, ne bom verjetno nikoli izvedel. Mala, v resnici pa zelo velika zmaga in neposredna posledica naše predstave je, da so po premieri outsorcane čistilke v Cankarjevem domu ponovno zaposlili. Majhen dokaz, da gledališče lahko spremeni svet, ne samo v simbolnem smislu, ampak v primeru usod čistilk tudi zelo konkretno.

12 Viri in literatura

Viri:

Cankar, Ivan. *Hlapec Jernaj in njegova pravica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972.
Wikisource. Splet. 29. 5. 2023.

Divjak, Žiga. *Hlapec Jernej in njegova pravica*. Tipkopis. 2018.

Literatura:

Kreft, Bratko: »Spremna beseda«, v Ivan Cankar: *Hlapec Jernej in njegova pravica*, Obzorja, Maribor, 1967.

Lukič, Luka. »Zaposlovanje v Luki Koper: za zaposlitev nezmožni, za delo prek "gazde" dobri.« Splet. 29. 5. 2023. <https://www.rtv slo.si/gospodarstvo/zaposlovanje-v-luki-koper-za-zaposlitev-nezmozni-za-delo-prek-gazde-dobri/461137>

Lukič, Luka. »Sporne poslovne prakse luških "gazd" se nadaljujejo. Delavcu grozi rubež, če gazdo zapusti.« Splet. 29. 5. 2023. <https://www.rtv slo.si/gospodarstvo/sporne-poslovne-prakse-luskih-gazd-se-nadaljujejo-delavcu-grozi-rubez-ce-gazdo-zapusti/457042>

Lukič, Luka. »Pozabljeni delavci "luških gazd": 360 ur na mesec in plačilo "na roko" ostajata naš vsakdanjik.« Splet. 29. 5. 2023 <https://www.rtv slo.si/gospodarstvo/pozabljeni-delavci-luskih-gazd-360-ur-na-mesec-in-placilo-na-roko-ostajata-nas-vsakdanjik/443476>

Pogačnik, Jože: »Pravica iz dela ali vprašanje Hlapca Jerneja«, *Sodobnost*, let. 27, št. 4, 1979.

Izjava o avtorstvu magistrskega dela

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je magistrsko delo Hlapec Jernej in njegova pravica rezultat samostojnega dela;

- je tiskani identičen z elektronskim;

- na Univerzo v Ljubljani neodplačno, ne izključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani.

Datum: 4. 6. 2023

Podpis: